

Załącznik do Uchwały Nr.....

Rady Gminy Kunów z dnia

MIASTO I GMINA KUNÓW
GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
GMINY KUNÓW
NA LATA 2010 -2014

Kunów 2010 rok.

SPIS TREŚCI

l.p.	Treść rozdziałów	Str.
1.	Wstęp.	3
2.	Zarys historii Miasta i Gminy Kunów	6
3.	Podstawy formalno – prawne opracowania „Gminnego Programu Opieki na Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010 -2014”.	10
4.	Zewnętrzne umocowania formalne ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.	13
4 a.	Cele opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010 - 2014	13
4 b.	Zasady wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad zabytkami	14
4 c.	Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 -2013	16
4 d.	Cele wynikające z narodowego Programu Kultury „Ochrony Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”	16
4 e.	Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku	17
4 f.	Strategia Rozwoju Turystycznego Województwa Świętokrzyskiego na lata 2006 -2014	17
4 g.	Plan Zagospodarowania Województwa Świętokrzyskiego.	18
5.	Organizacja służby ochrony zabytków i jej kompetencje.	18
6.	Strategia Rozwoju Gminy Kunów (wg dokumentu z 2000 roku)	20
7.	Zasoby dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Gminy Kunów	24
7 a.	Rejestr zabytków nieruchomych rejestrowych i figurujących w Ewidencji Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	24
7 b.	Charakterystyka zabytków rejestrowych i ewidencyjnych	31
7 c.	Zabytki archeologiczne i ich ochrona.	42
7 d.	Charakterystyka krajobrazu kulturowego, rezerваты przyrodnicze.	46
8.	Pomniki i miejsca pamięci narodowej	50
9.	Szlaki turystyczne	53
10.	Zabytki ruchome	54
11.	Kultura ludowa – relikty materialne i niematerialne.	57
12.	Główne cele związane z opieką nad zabytkami Gminy Kunów	63
13.	Społeczni opiekunowie nad zabytkami	64
14.	Instrumenty finansowania programu opieki nad zabytkami.	65
15.	Podsumowanie i wnioski.	67

1. Wstęp.

Gmina Kunów jest administracyjną jednostką miejsko – wiejską położoną w północno-wschodniej części Województwa Świętokrzyskiego. Wchodzi w skład Powiatu Ostrowieckiego, utworzonego z dniem 1 stycznia 1999 roku w rezultacie reformy administracyjnej państwa. Miasto Kunów istniało już w połowie XIV wieku (pierwsza wzmianka pochodzi z 1363 roku). Prawa miejskie utraciło w dniu 1 czerwca 1869 roku na mocy ukazu carskiego. Według „Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego” Kunów był siedzibą władz gminnych w XIX w.¹ i zachował tę administracyjną ciągłość do współczesności. Z dniem 1 stycznia 1973 roku skorygowane zostały granice terytorium Gminy obejmujące osadę Kunów i 17 sołectw o łącznej powierzchni 113,73 km². Są to sołectwa: Biechów, Boksycka, Bukowie, Chocimów, Doły Biskupie, Janik, Kolonia Inwalidzka, Kolonia Piaski, Kurzacze, Małe Jodło, Miłkowska Karczma, Nietulisko Duże, Nietulisko Małe, Prawęcín, Rudka, Udzićów i Wymysłów. Na skutek starań miejscowej społeczności Kunów odzyskał prawa miejskie na mocy Uchwały Rady Ministrów nr 162 w grudniu 1989 roku. Według spisu ludności z dnia 30. VI. 2004 r. Gminę zamieszkuje łącznie 10.312 osób, co daje 90,67 mieszkańców na 1 km². Użytki rolne zajmują 49,4 % powierzchni, zaś lasy 43 %. Na terenie Gminy funkcjonuje 1.118 gospodarstw z 2.372 domami (dane z 2000 roku). Źródłami ekonomicznej egzystencji ludności jest zatrudnienie: w sektorze prywatnym na poziomie 53,6 %, publicznym 45,3 % , zaś w rolnictwie tylko 1,1%², co rzutuje na duże strukturalne rozdrobnienie tego działu gospodarki. 38 % stanowią gospodarstwa o pow. 1 do 2 ha, 17 % mieści się w przedziale 2 do 5 ha, a 0,7 % powyżej 15 ha. Stąd większość dorosłej populacji jest „dwuzawodowa”, czyli uprawę ziemi traktuje jako zajęcie dodatkowe. Na terenie Gminy, poza sektorem publicznym działają firmy: PRO – Agro, UNIBET, Zakład Gospodarki Komunalno-Mieszkaniowej oraz rozbudowany sektor usługowy (handel, rzemiosło, usługi, transport).³

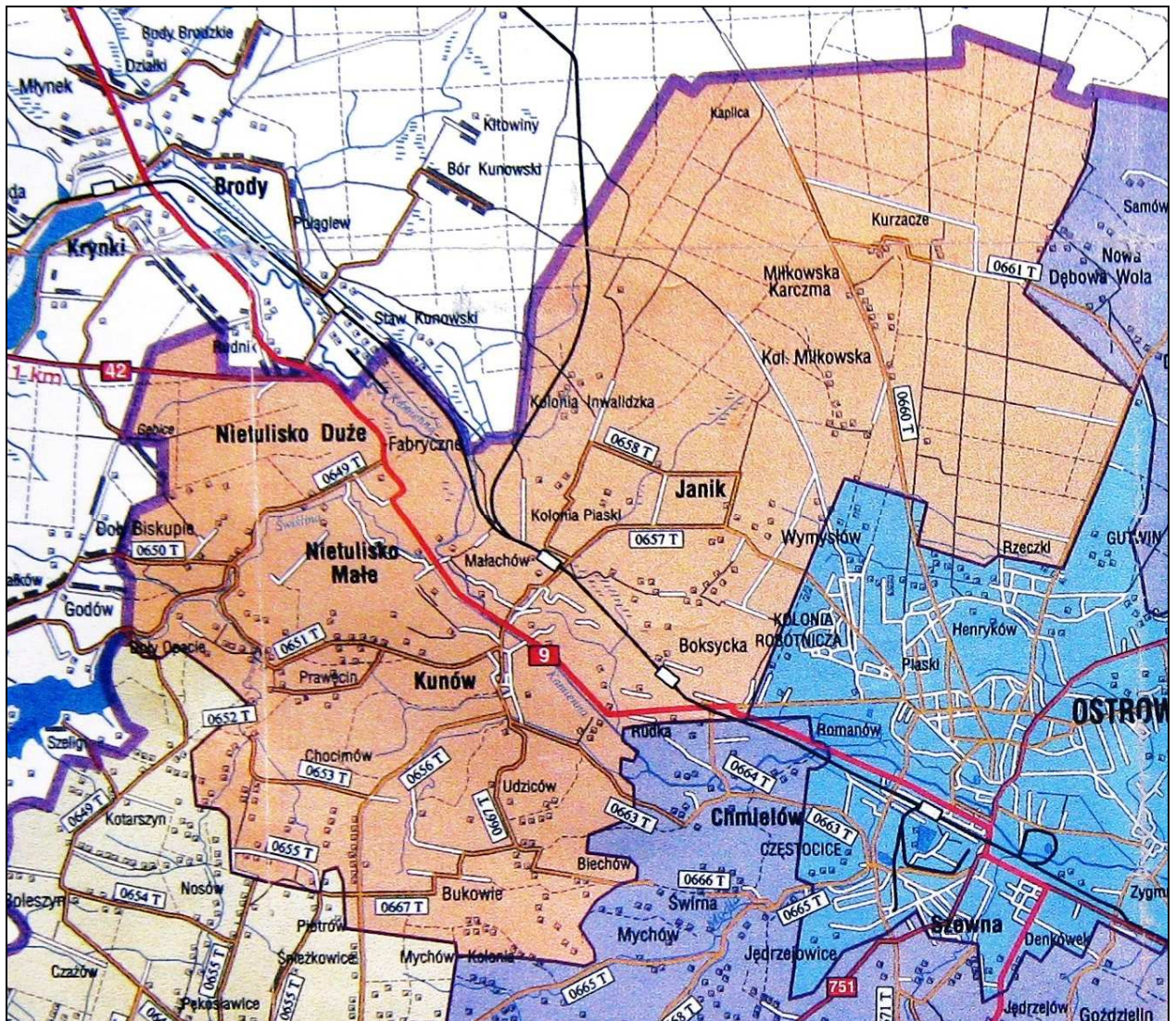
Dostępność komunikacyjną zapewnia szlak kolejowy nr 25 Skarżysko Kamienna – Rozwadów ze stacją w Kunowie, oraz droga krajowa nr 9 Radom – Rzeszów, która na odcinku 8,7 km przebiega doliną rzeki Kamiennej przez terytorium Gminy. Poza tym jednostki osadnicze łączą drogi lokalne: Kunów – Śnieżkowice (nr 0656T), Kunów – Janik – Ostrowiec (nr 0658T), Nietulisko Duże – Kałków (nr 0649T), Kunów – Nietulisko Duże (nr 0651T), Kunów – Chmielów (nr 0663T), Kunów - Kolonia Inwalidzka (nr 0658T), Kunów – Biechów (nr 0660T). W sumie w Gminie jest 171 km dróg różnych klas, z czego 53,6 % to drogi utwardzone (asfalt). W tym drogi powiatowe 63,2 km (utwardzone – 34 km) drogi gminne 98,0 km (utwardzone 41,5 km) Położenie miasta Kunowa względem Ostrowca Świętokrzyskiego (odległość 10 km) sprawia, że Gmina znajduje się pod wpływem

¹ „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego” Warszawa 1883 roku, tom IV, zes. 48 str.880. .

² . Dane statystyczne zaczerpnięto z dokumentu „Strategia rozwoju gminy opracowanej przez liderów społeczności lokalnej pod kierunkiem ekspertów Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego w Akademii Rolniczej w Krakowie” w roku 2000.

³ ibidem

tej aglomeracji miejskiej. Bliski związek terytorialny z Ostrowcem Św. powoduje, że układy komunikacyjne miasta obsługują również tereny Gminy (trasy MPK: do Kunowa i Chocimowa, Dołów Biskupich oraz Kolonii Inwalidzkiej) Sytuacja ta ma wpływ na warunki społeczne, zwłaszcza w dziedzinie zatrudnienia, aprowizacji, oddziaływań kulturalnych a także w sektorze oświaty i zdrowia (Szpital Powiatowy). W Gminie czynne jest jedno gimnazjum w Kunowie, stąd część młodzieży uczęszcza do gimnazjów w Ostrowcu, zaś młodzież ponadgimnazjalna w większości do liceów i techników ostrowieckich.

Gmina Kunów z 17 sołectwami w relacji do miasta Ostrowca Św. i sąsiednich gmin.

Pod względem fizjograficznym obszar Gminy położony jest na pograniczu trzech krain geograficznych: Gór Świętokrzyskich, Pogórza Iżeckiego i Wyżyny Sandomierskiej, skutkiem czego jest istotnie zróżnicowany. Oś podziału stanowi dolina rzeki Kamiennej usytuowana na kierunku północny-zachód, południowy-wschód, dzieląca terytorium Gminy w zasadzie na dwie krainy. Północną zbudowaną z utworów plejstoceńskich ukształtowanych na skutek zlodowacenia

środkowopolskiego (złodowacenie „Riss”, zwane też „Odra” - 300-130 tys. lat temu) charakteryzującą się glebami piaszczysto-ilastymi w większości porośniętymi borem sosnowym, zaliczaną do Przedgórze Iłżeckiego. Południową, wyżynną, należącą do Pogórza Świętokrzyskiego i częściowo wspomnianej Wyżyny Sandomierskiej, zbudowaną z gleb lessowych, intensywnie zagospodarowaną rolniczo. Wyżyna poprzecinana jest licznymi, zalesionymi, wąwozami i jarami otwierającymi się na pradolinę rzeki Kamiennej, powstałymi na skutek hydrogenicznej erozji lessów. Na tzw. Bukowskiej Górze i w okolicy Dołów Opacich – Wióry, zachowały się szczątkowo leśne ostoje dawnej puszczy sandomierskiej, wchodzące do rezerwatowego obszaru chronionego, którym w zasadzie objęte jest całe terytorium Gminy w ramach **Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Rzeki Kamiennej (OChKDK)** stanowiącego składnik programu „Natura 2000”⁴. Do bogactw naturalnych wyróżniających Gminę Kunów, należą retyko – liasowe złoża szarego kamienia piaskowcowego zalegającego pod utworami trzeciorzędowymi, który wydobywano do celów budowlanych już w późnym średniowieczu. Na bazie tego surowca rozwinęło się na rzemiosło kamieniarskie (rzeźba, detale architektoniczne kostka licująca itp.), które obecnie jest w zaniku. Poza tym w rejonie Bukowskiej Góry występuje płytko w utworach kajpru i liasu węgiel kamienny (ca 48 cm grubość warstwy) lecz nie ma on żadnego znaczenia gospodarczego. W północnej części Gminy (na terenie puszczy) pod utworami moreny dennej, polodowcowej zalegają płytko piaski żelaziste eksploatowane w XIX i początkach XX w przez hutę w Ostrowcu. W rejonie przełomu rzeki Świśliny w miejscowości Doły Opacie łomy kamieniarskie odsłoniły przekrój geologiczny dolomitów dewońskich o pięknie sfałowanej strukturze na skutek ruchów tektonicznych. Odkrywką tą aplikuje do objęcia jej ochroną jako rezerwat przyrody nieożywionej.

Największe zagęszczenie osadnictwa występuje na południowych terenach wyżynnych a zwłaszcza w obrębie doliny rzeki Kamiennej i jej południowym dopływie rzece Świślinie. Miasto Kunów położone jest dolinie rzeki Kamiennej, centralnie w odniesieniu do całości terytorium Gminy. Na prawym brzegu rzeki usytuowana jest stara – historyczna część miasta. Natomiast na lewym brzegu, część współczesna powstała przy szlaku kolejowym (omijającym miasto) i wokół wybudowanej w 1937 roku, w ramach Centralnego Okręgu Przemysłowego fabryki maszyn i narzędzi rolniczych „Unia” S.A. w Grudziądzu, Oddział w Kunowie. Po II wojnie upaństwowiona, działająca pod nazwą „AGROMET”, obecnie przekształcona w mniejsze firmy.

⁴ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16.05.2005 r w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt wymagających ochrony w formie **Obszaru Natura 2000** (Dz. Ust. Nr 94 poz. 795)

2. Zarys historii Miasta i Gminy Kunów

Historyczne początki Kunowa sięgają końca XI w. Wg prof. Jana Pazdura wiąże się z nadaniem przez Władysława Hermana biskupom krakowskim rozległego kompleksu ziemskiego w rejonie Łysogór o powierzchni około 1600 km². Biskupi podzielili darowiznę na cztery klucze ziemskie: kielecki, tarczecki, iłżecki i kunowski. Wtedy to zapewne wybudowany został w Kunowie dwór przeznaczony na siedzibę administratora dóbr kościelnych. W okresie rozbicia dzielnicowego klucz kunowski znalazł się w granicach Ziemi Sandomierskiej i wraz z nią w 1241 roku został spustoszony przez zagon tatarski Bajdara. Kolejny najazd Mongołów miał miejsce na przełomie 1259 i 1260 r. Pierwsza wzmianka o utworzeniu w Kunowie parafii pochodzi z 1281 roku. Jej założycielem i fundatorem świątyni pod wezwaniem św. Władysława, był biskup Paweł z Przemankowa⁵. Pod datą 1327 roku, Jan Długosz wymienia imię plebana kunowskiej parafii księdza Dobrosława⁶. Częste wizytacje biskupów krakowskich, a zwłaszcza położenie osady przy uczęszczanym szlaku z Sandomierza przez Opatów i dalej w kierunku Iłży (siedziby klucza biskupiego) Radomia, Wąchocka, Łęczycy były impulsem dla rozwoju gospodarczego miejscowości. W Kunowie zatrzymał się król Władysław Jagiełło, gdy w 1411 roku wracał spod Grunwaldu do stołecznego Krakowa. Szczególne zainteresowanie miejscowością wykazał biskup Zbigniew Oleśnicki rozbudowując folwark dworski i fundując w głębi puszczy w 1430 roku kapliczkę p.w. Św. Katarzyny położoną w punkcie rozgraniczającym biskupie klucze ziemskie: kunowski i iłżecki⁷. Jan Długosz w „Żywotach biskupów krakowskich” twierdził, że główną zasługą Zbigniewa Oleśnickiego było nadanie praw miejskich dla Kunowa około 1423 roku⁸. Nie mniej w dokumencie z 14.X.1406 r. związanym z kupnem części wójtostwa nowosądeckiego jako świadek występował „wójt miasta Kunowa Piotr Trąbka”. Podobnych spornych dat jest jeszcze kilka. Ostatecznie przyjmuje się, że 29.VIII.1535 roku biskup krakowski Piotr Tomicki wyniósł wieś Kunów do godności miasta na prawie magdeburskim. W swoim przywileju nakazywał wymierzyć plac pod rynek i ulice, zaś wszystkie pola i łąki należące do wsi Kunów stawały się własnością mieszczan kunowskich⁹. Przywilej wyjmował mieszczan kunowskich spod władzy wojewodów, kasztelanów i sędziów królewskich. Rejestr poborowy z 1578 roku wymieniał w Kunowie 62 rzemieślników, 28 domów w rynku i 130 przy bocznych ulicach, które zamieszkiwało łącznie około 1000 osób. Miasto utrzymywało własną szkołę oraz szpital. Na owe czasy było to miasto średniej wielkości. Sprawą szczególnej uwagi jest przedsięwzięcie leśniczego lasów biskupich Wilhelma Schota, Niemca

⁵ Ks. Aleksander Bastrzykowski – „Monografia historyczna Kunowa nad Kamienną i jego okolicy” Kraków 1939 r.

⁶ J. Długosz „Liber Beneficiorum dioecesis Cracoviensis” tom 1-3, Kraków 1863 -1864 r.

⁷ Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, tom III, zes. 7 (powiat Opatowski) PIS – Warszawa 1956 r.

⁸ Andrzej Kryj – „Kunów nad Kamienną – zarys dziejów”, Kunów 1993 r.

⁹ Ibidem (str.20)

, który w roku 1592 uruchomił w Kunowie zakład kamieniarski bazujący na miejscowym złożu piaskowca. Początkowo zatrudnił cudzoziemskich rzemieślników. W roku 1620, również pochodzenia niemieckiego, rajca miejski Maciej Najnobel założył drugi kamieniołom, w którym zatrudniał kilkuset miejscowych robotników. W tym czasie czynne były dwa kamieniołomy: w Kunowie i Dołach Biskupich. Dobra koniunktura sprawiła, że miejscowy proboszcz Szymon Koch w roku 1623 podjął się budowy nowej murowanej świątyni, którą konsekrowano w 1656 roku. Wyposażył kościół w organy, obrazy, szaty liturgiczne i niezbędne paramenty. Nieudane remonty i przebudowy, zwłaszcza w XIX w. zatarły pierwotny styl późnorenesansowej architektury. W latach 1849 – 1852 miejscowi kamieniarze Szymon Cichosz, Roman Dankowski, Franciszek Fornalski, Aleksander Kaniewski, Władysław Szumliński i Jan Wilczyński wykonali kamienne ołtarze utrzymane w stylu spóźnionego klasycyzmu. Tenże proboszcz w 1646 roku na przedmieściach Kunowa wybudował drewniany kościół kaznodziejski p.w. apostołów Szymona i Judy. W czasie najazdu szwedzkiego, w 1657 roku Kunów został zniszczony pożarem a mieszczanie i kasa miejska obrabowane. Kolejna klęska dotknęła miasteczko w czasie wojny północnej (1700-1709 r.) W 1705 roku epidemia spowodowała zgon około 550 mieszkańców, zaś w 1709 roku dobra kunowskie zostały złupione przez wojska rosyjskie i saskie¹⁰. W sierpniu tego roku kwaterował w Kunowie car Piotr I, który siłą wcielił do swojej armii 58 kunowskich rzemieślników. Dało to początek upadku gospodarczego Kunowa, któremu usiłował zapobiec biskup Andrzej Załuski, reaktywując w 1747 roku kasę wzajemnej pomocy „Montis Pietatis” udzielającej bezprocentowych pożyczek mieszkańcom kunowskiego klucza. Ożywienie gospodarcze nastąpiło w czasach panowania króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, głównie z powodu koniunktury na wyroby kamieniarskie. W Kunowie osiedlili się niemieccy kamieniarze, którzy realizowali ozdobne detale architektoniczne na królewskie zamówienia głównie dla Warszawy. Na tę okoliczność w dniu 9 czerwca 1787 roku odwiedził Kunów król. Uchwałą Sejmu Wielkiego w 1789 roku dobra biskupie, w tym Kunów, przeszły na własność skarbu państwa, biskupi mieli od tej pory otrzymywać rekompensatę w rocznej kwocie 100.000 zł¹¹. Przejętymi dobrami zarządzał rezydujący w Kielcach gubernator Szotarski. Po III rozbiorze Polski w 1795 roku Kunów znalazł się w granicach cesarstwa austriackiego. Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1809 roku Kunów wszedł w skład powiatu opatowskiego w nowopowstałym departamencie radomskim.¹² Po upadku Napoleona, na mocy Kongresu Wiedeńskiego w 1815 roku utworzono Królestwo Polskie, które otrzymało względną autonomię gospodarczą. W lutym 1816 roku Komisja Przychodów i Skarbu powołała Główną Dyрекcję Górnictwa. W Wąchocku

¹⁰ Ks. A. Bastrykowski – „Monografia historyczna Kunowa nad kamienną...”

¹¹ A. Kryj – „Kunów nad Kamienną” str. 41

¹² St. Arnold – „Podziały administracyjne województwa sandomierskiego do końca XVIII w [w: Pamiętnik świętokrzyski, Kielce 1931 r.]

ulokowano m.in. Dozorosztwo Górnicze zwane „Urzędem Kopalń nad Kamienną”. Dzielił się on na 11 obwodów górniczych, wśród nich obwód kunowski. Tradycje przemysłu wydobywczego – hutniczego kielecczyzny nasunęły Stanisławowi Staszicowi – wówczas pełniącemu funkcję dyrektora Wydziału Przemysłu i Kunsztów, opracowanie planu „utworzenia ciągłego zakładu fabryk żelaznych na rzece Kamiennej. Po jego dymisji w 1824 roku dzieło kontynuował Ksawery Drucki – Lubecki. Jednym z finalnych elementów planu było wybudowanie walcowni w Nietulisku zasilanej z hydroenergetycznego węzła na rzece Świślinie i wybudowanym wcześniej kanale roboczym rzeki Kamiennej. Zespół zaprojektowany przez Karola Knake składał się z dwu ciągów walcarek napędzanych wodną turbiną Girarda i śródbiernym kołem wodnym o mocy 60 KM (pod koniec XIX w. dodatkowo zamontowano maszynę parową) Zakład przerabiał sztaby żelaza wyprodukowane przez pudlingarnie w Michałowie i Brodach. Zdolność produkcyjna wynosiła około 3000 ton żelaza rocznie. Kres jej działalności położyła powódź w 1903 roku, po której nigdy nie wznowiła produkcji¹³. Walcownia położona około 2 km od Kunowa miała znaczący wpływ na pozycję ekonomiczną mieszkańców Kunowa. Drugim nie mniej istotnym czynnikiem ekonomicznej prosperity były kamieniołomy piaskowca, gdzie nieprzerwanie produkowano szeroki asortyment detali kamieniarskich m.in. dla gmachu teatru wielkiego w Warszawie¹⁴.

W Powstaniach Narodowych 1830 a zwłaszcza 1863 roku mieszkańcy Kunowa mieli swój znaczący udział. W lutym 1861 roku, w rocznicę bitwy grochowskiej odbyła się w Warszawie wielka manifestacja ludności, rozpędzona przez oddział Kozaków. Zginęło 5 demonstrantów. Na ich cześć na kunowskim rynku mieszkańcy wzniesli pamiątkowy pomnik z narodowymi emblematami. W czasie działań powstańczych kunowianie byli świadkami przemarszu oddziałów partyzanckich m.in. Kajetana Cieszkowskiego, Dionizego Czachowskiego oraz dwu potyczek z siłami rosyjskimi. W jednej z nich pod Chocimowem polegli por. Aleksander Eustachowicz z Radomia i Błażej Iwan z Kakonina. Pochowani na kunowskim cmentarzu. Za udział w powstaniu 17 mieszkańców Kunowa zostało aresztowanych i zesłanych na Sybir. Po upadku powstania dobra kunowskie liczące około 2473 ha zostały przekazane w ręce rosyjskie. Właścicielem majoratu został generał – adiutant Włodzimierz Maksymowicz Szwarz. Na mocy ukazu carskiego z dnia 1 czerwca 1869 roku Kunów utracił prawa miejskie. W roku 1885 oddano do użytku linię kolejową ze Skarżyska-Kamiennej do Ostrowca, którą poprowadzono w oddaleniu od Kunowa (1km), głównie z powodu sprzeciwu mieszkańców. Nie mniej kolej skomunikowała osadę i była czynnikiem aktywizującym Gminę, umożliwiając rozwój walcowni w Nietulisku oraz wywóz produkcji z miejscowych kamieniołomów.

¹³ J. Zieliński: „Staropolskie Zagłębie Przemysłowe” Wrocław, Warszawa, Kraków 1965 r.

¹⁴ Natalia Mikst-Rudkowska: „Rzemiosło kamieniarskie Kielecczyzny [w: „Z dziejów rzemiosła na Kielecczyźnie” Warszawa 1986 r.]

Z koniunktury skorzystał Ignacy Kotkowski, który w osadzie młynarskiej „Doły” wybudował w 1885 roku zakład przerobu kamienia, a następnie fabrykę tektury „Witulini”¹⁵. W latach 1893 -1908 proboszczem parafii kunowskiej był ks. Władysław Fudalewski. Z jego inicjatywy Wojciech Gerson zaprojektował nową dzwonnice przy kościele. W roku 1907 z inicjatywy Gustawa Ośniałowskiego, dziedzica Chocimowa, założona została w Kunowie Ochotnicza Straż Pożarna, zaś w 1911 roku powstało „Kunowskie Stowarzyszenie Spożywcze „Nadzieja” i Towarzystwo Oszczędnościowo-Pożyczkowe oraz kółko rolnicze. Do 1937 roku największymi zakładami przemysłowymi na terenie Gminy były: wspomniana fabryka tektury „Witulini” S.A. oraz dwa tartaki. W tym też roku przystąpiono do budowy przy linii kolejowej „Fabryki Maszyn i Narzędzi Rolniczych „Kunów” S.A. o kapitale zakładowym 250.000 zł. Jej dyrektorem został Józef Szteger. Zakład zatrudniał 120 pracowników. W 1938 roku Gmina obejmowała obszar 100 km², na którym zamieszkiwało około 10700 osób, działały wówczas 2 młyny motorowe, 5 młynów wodnych, 5 wiatraków, 2 tartaki, fabryka tektury i 8 zakładów kamieniarskich. Okres II wojny światowej zapisał się czynnym udziałem mieszkańców Gminy w ruchu oporu, m.in. kilkakrotnie wykolejono niemieckie transporty wojskowe. 8 czerwca 1944 roku oddział im. M. Langiewicza i im. G. Narutowicza stoczył we wsi Janik obronną bitwę z niemiecką obławą. Wojenne straty ludności dotyczyły głównie narodowości żydowskiej, około 500 osób deportowano do obozu zagłady w Treblince. W 1943 roku hitlerowcy spacyfikowali kilka wiosek leżących na terenie Gminy. Kunów został wyzwolony w dniu 16 stycznia 1945 roku przez 6 armię syberyjską Armii Czerwonej.

Po II wojnie nastąpił dynamiczny rozwój Gminy we wszystkich dziedzinach gospodarczych, zwłaszcza infrastrukturze komunalnej. W 1953 roku miejscowy lekarz Eugeniusz Dziewulski zainicjował wybudowanie sieci wodociągowej, powstało nowe osiedle mieszkaniowe. W 1967 roku wybudowano szkołę, w 1973 Ośrodek Zdrowia, oraz mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków o wydolności 200m³/dobę. Kunowskie kamieniołomy przejęły Szydłowieckie Kopalnie Kamienia Budowlanego (obecnie zakład ten nie istnieje) W obrębie Gminy na terenie sołectwa Janik powstało wysypisko odpadów komunalnych „Janik” Sp. z o.o. Po roku 1989 we wszystkich sołectwach rozwinęło się indywidualne budownictwo mieszkaniowe, które spowodowało lawinowy rozwój budownictwa drogowego i sieci wodociągowej. Proces ten eliminuje z krajobrazu kulturowego zabytkowe budownictwo drewniane. Miejsko – Gminna Biblioteka Publiczna mieszcząca się w nowym gmachu jest podstawowym ośrodkiem działalności kulturalno-oświatowej. Zajmuje się promocją kultury ludowej, organizacją imprez artystycznych i okolicznościowych. W Kunowie działa Orkiestra Dęta oraz liczne zespoły folklorystyczne m.in. „Kunowianki”, „Nietuliszczanki”, „Chocimowianki” i „Bukowianki”.

¹⁵ Jan L. Adamczyk – „Fabryka tektury w Dołach Biskupich, dawniej Witulin, Pomnik kultury materialnej”
Wyd. BDZ w Kielcach 1982 r.

Tradycje kulturowe, atrakcyjne położenie w powiązaniu z ościennymi ośrodkami, oraz zabytki predestynują do tworzenia interesującego produktu turystycznego. Do samorządu Gminy należy spójne połączenie promocji środowiska naturalnego z promocją zasobów dziedzictwa kulturowego. Mając powyższe na uwadze dalszy rozwój Gminy powinien odbywać się przy zapewnieniu warunków trwania i wzbogacania materialnego oraz pozamaterialnego dziedzictwa kulturowego. Toteż „*Program...*” jest istotnym dokumentem podejmującym próbę określenia priorytetów i kierunków działania w dziedzinie opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, u którego podstaw leży przeświadczenie, że kultura, jako wartość niezbędna w procesie kreowania nowoczesnego społeczeństwa, jest podstawowym i jednym z najważniejszych czynników decydujących o rozwoju społeczno – ekonomicznym. Podstawowymi dokumentami stanowiącymi materiał wyjściowy do opracowania niniejszego „*Programu ...*” są „*Program Opieki nad Zabytkami w Województwie Świętokrzyskim na lata 2007 – 2011*” oraz „*Strategia Rozwoju Gminy Kunów*”, które precyzują cele i zadania mające służyć poprawie stanu zabytków oraz upowszechnieniu świadomości społecznej ich ochrony a także ochrony środowiska kulturowego wytwarzanego przez społeczeństwo Gminy.

3. Podstawy prawne opracowania „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010-2014*”

Podstawą prawną opracowania „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów*” jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**” (tekst jednolity Dz. Ust. Z 2003 r. Nr 162, poz. 1568 z późniejszymi zmianami) ustanawiająca pojęcie zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, ogólne formy finansowania opieki nad zabytkami oraz sposoby ich ewidencjonowania. Niniejsze przepisy nakładają obowiązek sporządzenia programów opieki nad zabytkami przez wszystkie szczeble samorządów.

Art. 87 ustawy określa, że Zarząd Województwa, Powiatu, Burmistrz lub Wójt są zobligowani do sporządzenia na okres 4 lat odpowiednio: wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami. Określa jednocześnie jakie cele program winien spełniać, a w szczególności:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z warunkami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.

3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wychodząc z podstawowej definicji że: **„za zabytek uznaje się nieruchomość, lub rzecz ruchomą, ich część lub zespół będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”**

„

W szczególności art. 6 ustawy określa zabytki w sposób następujący.

1. Zabytki nieruchome, za które uznaje się przede wszystkim krajobraz kulturowy, układ urbanistyczny (planowanie i projektowanie miast i osiedli) oraz układy ruralistyczne (projektowanie i kształtowanie terenów otwartych – terenów wiejskich, przedmieść i terenów rekreacyjnych) a także zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, w tym budownictwa obronnego, obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

2. Zabytki ruchome, za które uznaje się dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale, order, wytwory techniki, w tym urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, o których mowa w art.5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach (Dz. Ust. Z 1997 r. Nr 85, poz. 539), instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz

inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości i instytucji.

3. Zabytki archeologiczne, za które uznaje się pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

4. Ustawowej ochronie mogą również podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 ustanawia formy ochrony zabytków:

1. Przez wpis zabytków do rejestru, który na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.

2. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **z urzędu, bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.** Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna, lub tradycyjna tego zabytku (art.9 ustawy).

3. Do rejestru wpisuje się **zabytek ruchomy** na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. (art.10 ustawy).

4. Sposób prowadzenia rejestru oraz ewidencji zabytków określa *Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 14 maja 2004 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i **gminnej ewidencji zabytków** oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. Ust. Z 2004 r. Nr 124 poz. 1305)*

5. Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek Ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

6. Utworzenie parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej itp. **Park kulturowy może utworzyć na podstawie uchwały Rada Gminy po zaciągnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.**

7. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, dotyczące w szczególności zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, ich otoczenia i innych zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

4. Zewnętrzne umocowania formalne ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego.

4. a. Cele opracowania „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010 – 2014”

Opracowanie „Gminnego Programu ...” ma na celu poprawę stanu zachowania zabytków znajdujących się na terytorium Gminy i trwałe zabezpieczenie ich istnienia przez wykorzystanie prawnego i organizacyjnego instrumentarium określonego w ustawie oraz innych miejscowych dokumentach związanych ze strategią gospodarczą i społeczną Gminy. Środkiem prowadzącym do jego realizacji jest ustanowienie uwarunkowań dotyczących działań ochronnych wobec środowiska kulturowego oraz edukacyjnych i wychowawczych wobec społeczności lokalnej a także dotyczących form pozyskiwania środków finansowych na realizację zadań ochrony zabytków. Konsekwencją tych działań jest stworzenie produktu turystycznego a przez to wpłynięcie na uwrażliwienie społeczności gminnej na potrzeby związane z utrzymaniem i ochroną środowiska kulturowego a pośrednio na rozwój przedsiębiorczości w różnych jego formach usługowych, np. agroturystykę.

Art. 85 ust.1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi, że w Krajowym Programie Ochrony Zabytków i Opiece nad Zabytkami określone zostały w szczególności cele i kierunki działań w zakresie ochrony zabytków, warunki i sposób finansowania, a także harmonogram ich realizacji. W tym znaczeniu Program nawiązuje do z założeń określonych w dokumentach strategicznych Województwa Świętokrzyskiego jak i opracowań wyższego rzędu, a w szczególności do:

- do też Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami,
- Narodowej Strategii Kultury na lata 2004 -2013,
- Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 – 2013,
- Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego,
- Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego,
- Strategii Rozwoju Turystyki w Woj. Świętokrzyskim na lata 2006 -2014,

- programu Opieki na Zabytkami w Województwie Świętokrzyskim na lata 2007 – 2011.

4. b. Zasady wynikające z Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami.

W myśl art. 5 i 6 Konstytucji RP, obowiązkiem państwa jest ochrona dziedzictwa kulturowego. Zabytki i ich wartość niematerialna są dobrem wspólnym, które wspomagają procesy edukacyjne społeczeństwa i mają mu służyć w różnych formach, jako produkt turystyczny a także przez użytkowanie zgodne z wykładnią ustawową. Z tych powodów zadaniem głównym państwa w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami jest stworzenie warunków pozwalających na dostosowywanie tej sfery do potrzeb gospodarki rynkowej.

Krajowy Program ... zakłada odpowiednie inicjatywy legislacyjne polegające na koniecznym rozszerzeniu zakresu działań i kompetencji podmiotów odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wprowadzenie zmian w strategii i organizacji systemu ochrony dóbr kultury. Dotyczy to zwłaszcza jednostek samorządu terytorialnego, na których spoczywa bezpośredni obowiązek dbałości o dziedzictwo kulturowe i odpowiednie reagowanie na zjawiska negatywne w tej sferze.

Program ma również uporządkować działania wynikające z zadań ustawowych przez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich.

- Zasada *Primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić)
- Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i jego wartości (materialnych i niematerialnych)
- Zasada minimalnej i niezbędnej ingerencji, czyli powstrzymanie się od działań niekoniecznych.
- Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to, i tylko to, co na oryginał działa niszcząco.
- Zasada czytelności i rozróżnialności ingerencji.
- Zasada odwracalności metod i materiałów (to znaczy stosowanie w konserwacji, odbudowie i remoncie tradycyjnych materiałów i technologii wykonawczych)
- Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie technicznym.

Co prawda wymienione zasady dotyczą postępowania służb konserwatorskich, zwłaszcza: restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów a także właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych. Tym nie mniej ich sens powinien być również znany służbom jednostek samorządu terytorialnego, które mają wgląd w stan zachowania i użytkowania obiektów zabytkowych.

W związku z tym w tezach *Krajowego Programu...* wyznaczone zostały następujące cele działań:

1. W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych; określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych.
- Pełna ocena stanu zasobu dziedzictwa archeologicznego; określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
- Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
- Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa .
- Ocena stanu służb i możliwości wypełnienia całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
- Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
- Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami

2. W zakresie działań o charakterze systemowym:

- Powiązanie ochrony zabytków z ochroną przyrody, ale także z ochroną architektoniczną i przestrzenną oraz polityką bezpieczeństwa państwa i celną.
- Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego przez wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

3. W zakresie systemu finansowania:

- Tworzenie systemu stale aktualizowanych elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac przy wszystkich grupach i typach obiektów. **Wykorzystanie ich przy opracowywaniu wniosków pomocowych związanych z konserwacją, ochroną i opieką nad zabytkami.**
- Dostosowanie wszystkich dostępnych programów pomocowych i osi priorytetowych do udokumentowanych potrzeb z zakresu konserwacji, ochrony i opieki nad zabytkami, dostępnych na wszystkich szczeblach zarządzania substancją zabytkową, zwłaszcza dla poziomu samorządowego.

4. W zakresie kształcenia i edukacji:

- Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia

kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, zwłaszcza na poziomie samorządowym.

- Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego wielokulturowego dziedzictwa.
Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.

- Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

4. c. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 roku jest dokumentem, który uznaje kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów, zawierający następujące priorytety:

- Wzrost efektywności zarządzania kulturą.
- Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i upowszechnianiu kultury.
- Wzrost uczestnictwa i wyrównania szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury.
- Poprawa działalności artystycznej
- **Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.**

4. d. Cele wynikające z Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”.

Celem „Narodowego Programu Kultury...” w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- Tworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
- Kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- Promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą.
- Wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków.
- Podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego.
- Zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

4. e. Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku.

Strategia Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do 2020 roku przyjęta Uchwałą Nr XLII/508/06 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 26. X. 2006 r. za podstawowy cel polityki samorządu w perspektywie 14 lat uznaje kwestię wzrostu atrakcyjności Województwa Świętokrzyskiego jako podstawy zintegrowanego rozwoju w sferach: społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Jednym z priorytetów wiodących do osiągnięcia celu generalnego, dokument akcentuje ochronę i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody i dóbr kultury.

W tym obszarze dokument wskazuje następujące kierunki działań:

- Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków.
- Modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.
- Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.
- Poprawę funkcjonowania instytucji artystycznych.
- Poprawę warunków funkcjonowania bibliotek, w szczególności naukowych, oraz zwiększenie dostępności do nowoczesnych usług bibliotecznych.
- Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie organizacji działalności kulturalnej i systemach upowszechniania kultury.
- Poprawę dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej poprzez wspieranie instytucji poszerzających ofertę programową, umożliwiającą aktywne uczestnictwo w życiu kulturalnym.
- Tworzenie nowych miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnieniem dziedzictwa kulturowego.

4. f. Strategia Rozwoju Turystycznego w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 – 2014.

Strategia Rozwoju Turystycznego w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006-2014 przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego Nr XXV/404/06 z dnia 6 lutego 2006 roku w analizie walorów turystycznych regionu zwraca szczególną uwagę na walory antropogeniczne, będące efektem działalności człowieka. Dotyczy to obiektów dziedzictwa kulturowego istniejących na terenie województwa, a także tych zgromadzonych w muzeach, przypisując im rolę wspomagającą naturalne walory w procesie wzrostu atrakcyjności turystycznej. Właściwe propagowanie osobliwości turystycznych winno odbywać się poprzez zintegrowaną współpracę jednostek samorządu terytorialnego, na terenie których zlokalizowane są szczególnie wartościowe poznawczo obiekty i zespoły zabytkowe. Współpraca ma promować słabiej rozwinięte i mniej znane lokalne regiony w ten sposób aby likwidować „białe plamy” na mapie turystycznej województwa.

4. g. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Świętokrzyskiego Uchwałą Nr XXIX/399/02 z dnia 26 kwietnia 2002 roku. Głównym założeniem regionalnej polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest skuteczniejsza ochrona i rewaloryzacja tych zasobów oraz racjonalne ich udostępnienie z myślą o poszerzeniu wiedzy zwłaszcza młodego pokolenia, świadomości historycznej obywateli, a także wykorzystanie dziedzictwa kulturowego w procesie pobudzania i utrwalania tożsamości regionalnej ogółu mieszkańców przy jednoczesnym zachowaniu i kultywowaniu rozwoju gospodarczego i promocji. **Główny akcent winien być położony na racjonalne planowanie przestrzenne łączące nowoczesne potrzeby gospodarcze z ochroną krajobrazu kulturowego i jego eksponowanie w sposób nie naruszający zastanej substancji konturowej.**

5. Organizacja służby ochrony zabytków i jej kompetencje.

Zgodnie z **art. 89** ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, organami ochrony są:

1. Minister Kultury do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków
2. Wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

Art. 90 cytowanej ustawy stanowi, że do zadań Generalnego Konserwatora Zabytków należy w szczególności:

1. Opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz z koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju.
3. Podejmowanie działań związanych ze wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami.
4. Prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
5. Wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz przepisach odrębnych.
6. Organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

7. Sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków.
8. Promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków.
9. Organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich.
10. Organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych.
11. Opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „*Za opiekę nad zabytkami*”.
12. Współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony nad zabytkami.
13. Organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
14. Podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 91 ustawy określa zadania wykonywane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, w szczególności:

1. Sporządzanie w ramach przyznawanych środków budżetowych, planów finansowych ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
2. Prowadzenie rejestru i wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz gromadzenie dokumentacji w tym zakresie.
3. Wydawanie zgodnie z właściwością, decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych.
4. Sprawowanie nadzoru nad prawidłowością prowadzonych badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i innych działań przy zabytkach oraz badań archeologicznych.
5. Organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.
6. Opracowywanie wojewódzkich planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych oraz koordynacja działań przy realizacji tych planów.
7. Upowszechnianie wiedzy o zabytkach.
8. Współpraca z innymi organami administracji państwowej i samorządowej w sprawach ochrony zabytków.

- Przy Ministrze właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego działa Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczy – doradczy w sprawach realizacji polityki Rady Ministrów w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- Przy Generalnym Konserwatorze Zabytków działa Główna Komisja Konserwatorska jako organ opiniotwórczy do spraw działań konserwatorskich podejmowanych przy zabytkach.

- Przy Wojewódzkim Konserwatorze Zabytków działa Wojewódzka Rada Ochrony Zabytków jako organ opiniotwórczy w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami na terenie województwa.

6. Strategia Rozwoju Gminy Kunów (wg dokumentu z 2000 roku)

W roku 2000 opracowana została przez liderów społeczności lokalnej pod kierunkiem ekspertów Małopolskiego Stowarzyszenia Doradztwa Rolniczego w Akademii Rolniczej w Krakowie pt. *Strategia Rozwoju Gminy Kunów*” Zawiera kompleksową diagnozę gospodarczą oraz wytyczne dla perspektywicznych kierunków rozwoju Gminy, zwłaszcza w sektorze rolnym i infrastrukturze komunalnej w czasowym horyzoncie do 2015 roku. W materiale tym jest kilka segmentów tematycznych, które mają zasadnicze znaczenie dla przedmiotu niniejszego „Programu...”. Dotyczą one sfery społecznej oraz zagospodarowania turystycznego, w tym ochrony dziedzictwa kulturowego. W analizie SWOT (strengths, weaknesses, opportunities and threats) czyli „mocne, słabe strony, szanse i zagrożenia”, wykazano, że szansą dla Gminy są m.in. rozwój turystyki i agroturystyki, poprawa infrastruktury kulturalnej i oświatowej, reaktywacja tradycji rzemieślniczo – kamieniarskiej, znaczny potencjał intelektualny i twórczy mieszkańców Gminy. Do słabych zaliczono niedostateczną bazę turystyczną, rekreacyjną i hotelową, brak faktycznego centrum kulturalnego i atrakcyjnej oferty organizacji czasu wolnego dla młodzieży.¹⁶ Jest to duże uproszczenie, zwłaszcza, że dane pochodzą z 2000 roku zdiagnozowane na podstawie społecznej ankiety. Tymczasem rozwój infrastrukturalny Gminy jest obecnie na znacznie wyższym poziomie. Nie mniej

pozostaje wziąć pod uwagę dokument „Strategii..” który dla wielu też pozostaje nadal bardzo aktualny, zwłaszcza w rozdziałach dotyczących celów operacyjnych. Cel nr 2 zakłada tworzenie gospodarstw agroturystycznych, kompleksowe zagospodarowanie sportowo-rekreacyjne „ruin” w Nietulisku (?), budowę obiektu hotelowego, wytyczenie ścieżek rowerowych i dydaktycznych, zwłaszcza przedłużenie ciągów turystycznych z Gór Świętokrzyskich i w dolinie rzeki Kamiennej oraz wyznaczenie platform dostępu do przyrodniczych atrakcji Gminy. W celu operacyjnym nr 3 jest mowa o odnowieniu parków rekreacyjnych w Kunowie, Nietulisku i Chocimowie, wykreowanie nowej imprezy kulturalnej opartej o tradycje kamieniarskie, a także zagospodarowanie rekreacyjne zbiornika retencyjnego „Wióry”.

Cel operacyjny nr 4 zakłada „zainstalowanie tablic informacyjno – promocyjnych i utworzenie profesjonalnej informacji turystycznej o Gminie.

Cel operacyjny nr 5 proponuje odnowę i estetyzację reprezentacyjnych ulic Kunowa oraz odnowę i estetyzację budynków we wsiach agroturystycznych.

¹⁶ Strategia Rozwoju Gminy Kunów str. 49,50, 51, 52

Jednak w dokumencie brak jest jasno sformułowanych kryteriów dotyczących ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. Stąd zadaniem niniejszego „Programu opieki nad zabytkami” jest uściślenie ogólnych sformułowań i zaproponowanie konkretnych rozwiązań w zakresie opieki nad zabytkami i włączenie znajdującej się na terenie gminy substancji zabytkowej do programu aktywizacji gospodarczej i turystycznej Gminy.

Potencjalnymi podmiotami mogącymi wpłynąć na aktywizację Gminy w tym sektorze są następujące placówki oświatowe i kulturalne:

- Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna w Kunowie
- Gminny Ośrodek Kultury w Kunowie
- Gimnazjum w Kunowie
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Kunowie
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Dołach Biskupich
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Janiku
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Nietulisku Dużym
- Publiczna Szkoła Podstawowa w Wymysłowie
- Przedszkole Publiczne w Kunowie
- Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Kunowskiej
- Stowarzyszenie Ziemi Janickiej „Zgoda”
- Klub Sportowy KS „Stal” w Kunowie
- Koła Gospodyń Wiejskich

Przy czym Gminnemu Ośrodkowi Kultury wspólnie z Towarzystwem Ziemi Kunowskiej przypada strategiczna rola koordynatora przedsięwzięć na rzecz ochrony zabytków a zwłaszcza pielęgnacji tradycji rodzimej kultury ludowej. Szkołom zaś rola edukacyjna w zakresie kształtowania świadomych postaw młodego pokolenia potrafiących docenić nieprzemijającą wartość zabytkowej spuścizny dla kulturowej tożsamości społeczności Gminy. Natomiast Koła Gospodyń Wiejskich i lokalne stowarzyszenia mają duży potencjał w zakresie kreowania przedsięwzięć agroturystycznych, które mogą mieć znaczący wpływ na rozwój turystyki, a tym samym ekonomiczną poprawę na rynku pracy.

Obecna sytuacja bazy turystycznej jest zdecydowanie niewystarczająca, pomimo że Gmina ma wszystkie atrybuty sprzyjające jej rozwojowi w tym sektorze. Przede wszystkim geograficzne położenia w okolicy o zróżnicowanym charakterze krajobrazowym, kilka cennych zabytków kultury materialnej, bogactwo folklorystyczne a zwłaszcza tradycje rzemiosła kamieniarskiego.

Nie mniej „Strategię Gminy Kunów” potraktowano jako materiał godny rozważenia w perspektywnym planowaniu rozwoju Gminy. Odnosnie zasobów dziedzictwa kulturowego dokument pozostał przy konstatacji nie proponując rozwiązań systemowych. Stąd też wypływa kontynuacyjna aktualność niniejszego „Programu opieki nad zabytkami” biorącego również pod uwagę podstawowe aspekty istotne dla rozwoju turystyki.

Hotele i baza agroturystyczna w Gminie Kunów

L.p.	Hotele, pokoje gość. i gosp. agroturystyczne	Adres	Miejsc	Standard
1.	Restauracja –Motel „Przystań”	Rudka nr 4	20	wysoki
2.	Szkolne Schronisko Młodzieżowe przy Szkole Podstawowej im. St. Staszica w Nietulisku Dużym	Nietulisko	Okolo 40	turystyczny
3.	Gospodarstwo agroturystyczne Zofii i Lecha Farysów	Miłkowska Karczma Nr 86 a	6 miejsc 4 pokoje	średni
4.	Gospodarstwo agroturystyczne Elżbiety Gałęzia	Udziców nr 28	4 miejsc 2 pokoje	średni
5.	Gospodarstwo agroturystyczne Tadeusza Wachowicza	Miłkowska Karczma nr 79	Brak danych	-,-

Powyższe zestawienie upoważnia do wyciągnięcia wniosku, że baza hotelowa jest niedostateczna, którą może uzupełniać stosunkowo dobrze rozbudowaną bazą w sąsiednim Ostrowcu. Jednak ona nie zapewnia warunków wielodniowego agroturystycznego wypoczynku. Stąd powstaje **postulat rozbudowy gospodarstw agroturystycznych bezpośrednio związanych z atrakcyjnymi miejscowościami na terenie Gminy.**

Szanse stwarzają następujące zasoby lokalnego dziedzictwa naturalnego i kulturowego :

1. Zbiornik retencyjny „Wióry” z ostoją grądowego lasu liściastego dawnej puszczy sandomierskiej w Dołach Opacich. Znajdź się ślady tektoniczne (archozauzy) oraz znakomicie zachowany sfalowany profil odkrywki geologicznej dolomitów dewońskich w okolicach Dołów Biskupich.

2. Zespół fabryki tektury „Wituliny” w Dołach Biskupich związany z osobą Witolda Gombrowicza (nazwa „Wituliny” pochodzi od zdrobniałego imienia dramaturga). Zespół obejmuje zachowany układ hydroenergetyczny, osiedle robotnicze, warsztaty kamieniarskie z XIX w. i nieczynny kamieniołom szarego piaskowca. W niecce kamieniołomu odbywają się w czerwcu coroczne „Dni Gombrowiczowskie” z udziałem profesjonalnych zespołów teatralnych.

3. Tradycje pradziejowego osadnictwa, zwłaszcza starożytnego górnictwa i hutnictwa z epoki wpływów rzymskich ze stanowiskami najstarszych dymarek z I w n. e. w Kunowie.

4. Tradycje nowożytnego górnictwa, hutnictwa i przetwórstwa hutniczego w postaci pozostałości odkrywkowych kopalń w Puszczy Iłżeckiej (Kolonia Inwalidzka, Sadłowizna), ruin zespołu walcowni z węzłem hydroenergetycznym w Nietulisku Dużym. W zachowanym budynku administracyjnym (obecnie szkoła) urodził się w 1854 roku malarz Antoni Piotrowski – piewca powstańczych tradycji 1863 roku.
5. Tradycje kamieniarstwa z zachowanymi kamieniołomami w Małachowie i Dołach Biskupich, w których wykonywano artystyczną kamieniarkę budowlaną. Pozostałościami kunsztu rzeźbiarskiego są liczne w okolicy kapliczki i przydrożne figury wotywne.
6. Bogata historia miasta Kunowa z jego układem urbanistycznym i zabytkami budownictwa (zespół kościoła parafialnego z wieżą dzwonną i unikatową „drogą krzyżową” w murze przykościelnym) oraz zabytkowym cmentarzem grzebalnym.
7. Ulicowe układy ruralistyczne okolicznych wiosek z reliktoowo zachowaną zabudową drewnianą. (Prawęcín, Bukowie, Biechów, Doły Biskupie, Janik) oraz zespół parkowo – dworski w Chocimowie (XVIII-XIX w.)
8. Kulturotwórcza rola stowarzyszeń regionalnych oraz zespołów śpiewaczych podtrzymujących folklorystyczne tradycje regionu jak również Kół Gospodyń Wiejskich, współorganizatorów ludowych świąt i obrzędów.
9. Bogactwo form krajobrazowych lessowej wyżyny poprzecinanej głębokimi jarami pośniętymi grądowymi liściastymi zagajnikami z licznymi stanowiskami roślinności chronionej, oraz ostojami ptactwa i zwierzyny płowej. Natomiast część północna Gminy pokryta jest zwartym borem mieszanym z przewagą sosny stanowiącym znakomity teren leśnych wędrowek.
10. Przez terytorium Gminy Kunów przebiega „niebieski” szlak turystyczny z Łysej Góry do Pętkowic (gmina Bałtów) im. Prof. Stanisława Jeżewskiego. Na szlaku położone są ważne zabytki: romańska rotunda w Grzegorzowicach (gm. Słupia Nowa) tama na zbiorniku retencyjnym „Wióry”, papiernia „Witulin”, walcownia w Nietulisku, grodzisko wczesnośredniowieczne w Małachowie, dworek Wielopolskich w Sadłowiźnie (Kolonia Inwalidzka), gotycka kaplica św. Katarzyny (przy starym trakcie z Ostrowca do Iłży) neolityczne kopalnie krzemienia w Krzemionkach (gm. Bodzechów) oraz Park Jurajski w Bałtowie.
11. Rewitalizacja zabytkowego układu urbanistycznego (w tym rynku) Kunowa, w celu poprawy wizerunku estetycznego miejscowości; w tym konserwacja zabytkowych pomników historycznych na rynku.

Zagrożenia dla oferty turystycznej oraz dla zasobów dziedzictwa kulturowego.

1. Zły stan zabytków, zespołów zabytkowych i parków np. zdewastowana przez właściciela zabytkowa fabryka tektury „Witulini” w Dołach Biskupich, skąd zostały wywiezione wszystkie cenne urządzenia produkcyjne¹⁷ a część budynków rozebrana. Stanowiąca ruinę zabytkowa walcownia w Nietulisku¹⁸, park podworski w Nietulisku Małym częściowo zdewastowany.
2. Ograniczona możliwość adaptacji obiektów zabytkowych, zwłaszcza drewnianych budowli w gospodarstwach rolniczych najczęściej zastępowanych nowym murowanym budownictwem, praktycznie zmieniającym tradycyjny obraz wiosek na terytorium Gminy.
3. Obiektywna niemożność eksponowania wartościowych odkryć archeologicznych w formie terenowych ekspozycji (stanowisk osadniczych, piecowisk dymarkowych, cmentarzysk itp.)
4. Znikoma ilość gospodarstw agroturystycznych oraz brak większych inicjatyw w tworzeniu ich sieci.
5. Brak nowoczesnej promocji walorów kulturowych i krajobrazowych Gminy.

7. Zasoby dziedzictwa kulturowego Gminy Kunów.

7. a. Rejestr zabytków nieruchomości rejestrowych i ewidencyjnych.

Obiekty zabytkowe o istotnym znaczeniu dla regionu zostały wpisane do rejestru zabytków, który na terenie Województwa Świętokrzyskiego prowadzi zgodnie z kompetencjami Świętokrzyski Wojewódzki Konserwator Zabytków. **Wpisanie zabytku do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku.**

Inne obiekty zabytkowe nie wpisane do rejestru ujawnione są w ewidencji zabytków prowadzonej przez Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. **W Gminie Kunów do rejestru wpisanych jest 31 obiektów, w tym trzy zespoły. W ewidencji figuruje 43 obiektów.** Wpis do ewidencji nie nakłada na właściciela lub wieczystego użytkownika ścisłych rygorów konserwatorskich, **nie mniej wszelkie prace remontowe, adaptacyjne a zwłaszcza rozbiórkowe**

¹⁷ Katalog inwentarza zniszczonych maszyn i urządzeń stanowi załącznik do „Planu Ochrony...”

¹⁸ Pełna dokumentacja rewaloryzacji zabytku wraz z kosztorysem sporządzona w 2007 r. przez dr inż. A. Żaboklickiego w posiadaniu Wydziału Mienia Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Św.

muszą być uzgadniane ze Świętokrzyskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Lista zabytków rejestrowych Gminy Kunów.

l.p.	Miejscowość	Nazwa obiektu	Wiek	Właściciel	Nr w rejestrze
1.	Chocimów	Park podworski	XVIII/XIX.	Gmina Kunów	593
2.	Doły Biskupie Zespół fabryki tektury	Budynek biurowy	1885 r.	Edward Głuszek Gdańsk Stągiewna nr 7	1000
3.		Budynek mieszkalny	1885 r..	Wspólnota lokatorska	1000
4.		Dom dyrektora tzw. „Gombrowiczówka”	1885r.	Fundacja „Witulín” im. Witolda Gombrowicza	1000
5.		Dom noclegowy (hotelik fabryczny)	1885 r.	Własność nie określona	1000
6.		Hala fabryczna gniotownika (odwadniania) - przebudowana	1885 r.	Edward Głuszek	1000
7.		Komin fabryczny	1921 r.	-,-	1000
8.		Kuźnia	1921 r.	-,-	1000
9.		Ogrodzenie fabryczne (zdeprawowane)	1885 r.	-,-	1000
10.		Osiedle fabryczne 7 domów mieszkalnych nr 85, 90, 91, 92, 93, 94 i 96	1885 i 1929 r.	Własność wspólnoty mieszkańców i gminna	1000
11.		Stajnie fabryczne	1885 r.	Edward Głuszek	1000
12.		Budynek kotłowni	Około 1914 r.	-,-	1000
13.		Układ hydroenergetyczny - jaz na Świślinie - kanał roboczy - hala turbin	1885 r.	Nie wyjaśniona (deklaruje Edward Głuszek)	1000
14.		Warsztat kamieniarski I -murowany	1885 r.	Własność nie określona Gmina Kunów?	1000
15.		Warsztat kamieniarski II -murowany	1885 r.	-,-	1000

16		Budynek murowany magazynu, garbarni, młyna (?) W literaturze przedmiotu nie dookreślony.	1885 r.	Skarb Państwa (działka nr: 5-647/5)	1000	
17.	Kaplica	Kaplica murowana p.w. św. Katarzyny z fundacji biskupa Zbigniewa Oleśnickiego	1430 r.	Na terenie Nadleśnictwa Ostrowiec	1026	
18.	Kunów	Kościół parafialny Murowany, p.w. Św. Władysława	1625-1642	Parafia rzymsko-Katolicka w Kunowie	461	
19.		Dzwonnica murowana proj. W. Gersona	1896 r.	-,-,-	461	
20.		Kostnica murowana	XVIII w.	-,-,-	461	
22.		Studnia obudowana	1850 r.	-,-,-	461	
23.	Nietulisko Zespół Walcowni wg projektu Karola Knake	Ruina walcowni	1834-1845	Skarb państwa	436	
24.		Ruina suszarni	-,-,-	-,-,-	436	
25.		Magazyn materiałów walcowanych	-,-,-	-,-,-	436	
26.		Budynek administracji obecnie Szkoła Podstawowa	-,-,-	Gmina Kunów	436	
27.		Dwie portiernie. W jednej przedszkole, druga Wyremontowana stan bardzo dobry	-,-,-	-,-,-	436	
28.		Układ hydroenergetyczny -kanał roboczy z przepustem i ujściem - kanał ulgi przewał boczny, -przepust na Świślinie, -most na Świślinie	-,-,-	Skarb Państwa	436	
29.		Pozostałości ogrodzenia walcowni	-,-,-	-,-,-	436	
30.		Osiedle fabryczne (pierwotnie 10 domów) obecnie istnieją 4 domy	1834-1845	Własność prywatna mieszkańców	436	
31.		Nietulisko Małe	Park podworski, częściowo zdewastowany	II połowa XIX w.	Gmina Kunów	617

**Lista obiektów na terenie Gminy Kunów
wpisanych do ewidencji (poza wpisem rejestrowym) Świętokrzyskiego
Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Lp.	Miejscowość	Nazwa obiektu	Wiek	Właściciel	Uwagi
1.	Biechów nr 9	Dom mieszkalny, drewniany, parterowy, jednoraktowy, kryty dachówką ceramiczną	1920 r..	Bronisław Stojek	

2	Bukowie	Dom mieszkalny, drewniany, parterowy, jednoraktowy, kryty dachówką cementową	Okolo 1925 r.	Nieustalony	Niniejszym wpisany do ewidencji
3.	Chocimów	Dwór murowany Józefa Popiela (1848-1880) Od pocz. XX w. własność Gustawa Ośniałowskiego	1868 r.	Gmina Kunów	Aplikuje do Wpisu do rejestru zabytków
4.	Doły Biskupie	Dom nr 23 drewniano-Murowany (stan dobry)	.1840-1938	Janina Sz wajda	
5.	Bodzechów	Dom nr 36 drewniany	1930.	Władysław Lubieniecki	
6.		Dom murowany nr 78, stary budynek omurowany nową cegłą ceramiczną	1880-1965	Nie ustalony	
67	Janik	Obora murowana w nie istniejącej zagrodzie nr 117 nie użytkowana	1942	Andrzej Piwnik	
8.		Dom nr 45, drewniany	Okolo 1935 r.	Nie ustalony	
9.	Kolonia Inwalidzka	Leśniczówka w typie Dworowym, murowana, (stan dobry) Nazwa zwyczajowa Sadłowizna, wybudował hr. Z. Wielopolski	1895 r.	Nadleśnictwo Ostrowiec Św.	Leśniczówka .Kwalifikuje się do wpisu rejestru zabytków
10.		Gajówka murowana. W XIX w. była siedzibą zarządu kopalni rudy żelaza „Stefania”	\1850 r.	-,-	Kwalifikuje się do wpisu do rejestru
11.		Dom nr 31, drewniany (stan dobry)	1907 r.	Tadeusz Rokoszyński	
12.		Dom nr 39, drewniany (stan dobry)	1895 r.	Genowefa Skóra	
13.	Kunów	Układ urbanistyczny z centrum Rynku (Plac Wolności) z ulicami: Warszawską, Rudzką Chocimowską i Kościelną	XVII/ XVIII wiek	Gmina Kunów	
14.		Pozostałości zespołu Dworskiego a. budynek propinacji (wikariat)	1850 r.	Parafia rzymsko-kat. w Kunowie	
15.		Cmentarz grzebalny rzymsko-katolicki	Pocz. XIX w.	-,-	
16.		Ul. Chocimowska, dom nr 9 Drewniany, przebudowany	1920 r.	(różni spadkobiercy)	
17.		Ul. Chocimowska, dom nr 13, murowany, modernizowany	1900 r.	-,-	
18.		Ul. Chocimowska dom nr 18, drewniany, przebudowany	Okolo 1850 r.	-,-	
19.		Ul. Chocimowska, dom nr 26 drewniany, modernizowany	Okolo 1890 r..	-,-	

20.		Ul. Kaznodziejska, dom nr1 drewniany (stan zły)	Około 1890 r.	-,-	
21.		Ul. Kaznodziejska, dom nr 9, drewniany (stan zły)	Około 1896 r.	-,-	
22.		Ul. Kościelna, dom nr 16, drewniany (stan względny)	1856 r.	-,-	
23.		Ul. Kościelna, dom nr 18, drewniany, przebudowany	1910 r.	-,-	
24.		Ul. Rudzka, dom nr 1, drewniany, przebudowany	Około 1900 r..	-,-	
25.		Ul. Słowackiego, dom nr 38, drewniany, przebudowany	1870 r..	-,-	
26.	-,-	Plac Wolności (d. Rynek) dom nr 9 drewniany, przebudowany	1826 r.	-,-	
27.		Ul. Partyzantów nr 5, Stodoła drewniana z Murowanymi filarami nośnymi	Koniec XIX w.	Jerzy Kucharski	Wpisano do ewidencji
28.		Młyn murowany, piętrowy	Pocz. XX w.	Nie ustalona	Wpisano do ewidencji w
29.	Kunów Kolonia	Zagroda nr 17 a. stodoła drewniana b. budynek gospodarczy drewniany	1928 r.	Jan Ryba	
30	Nietulisko Małe	Zespół podworski: a. dwór drewniany b. obora murowana (ruina) c. czworak d. park z kamiennym murem	1900 r.	Włodzimierz Szczatuba (?)	Dawniej Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna (stan zły)
31.	Prawęcín	Zagroda nr 49 a. dom drewniany b. obora drewniana z murowanymi filarami	1890 r. 1930 r.	Bronisława Pasternak	
32.		Dom nr 31, drewniany	1900.	Maria Pastuszka	
33.		Dom nr 33, drewniany	1900 r..	Zbigniew Łasisz	
34.		Dom nr 35, drewniany	1930 r.	Ryszard Ronduda	
35.		Dom nr 36, drewniany	1914 r.	Wacław Suchecki (?)	
36.		Dom nr 38, drewniano-Murowany	1929 r.	Brak danych spadkobierców	
37.		Dom nr 43, drewniany	1932 r.	Jan Karbowniczek	
38.		Dom nr 44, drewniany	1932 r.	Jan Karbowniczek	
39.		Dom nr 46, drewniany	1900 r.	Marcin Karkocha	

40.	Wymysłów	Dom nr 26, drewniany	Okolo 1924	Spadkobierca nie ustalony	
41.		Dom nr 52, drewniany	1900 r.	Janina Klepacz	
42.		Dom nr 106 (dawna numeracja) drewniany	1926 r.	Spadkobiercy Jana Jaskólskiego	
43.		Dom nr 122 (dawna numeracja) drewniany		Spadkobiercy Heleny Świercz	

Zabytki rejestrowe i ewidencyjne według własności:

Lp.	Zabytki nieruchome ze wskazaniem właściciela	Zabytki rejestrowe	Zabytki w ewidencji	Łącznie zabytki w/g. własności
1.	Gmina Kunów	6	2	8
2.	Kościóły i związki wyznaniowe	5	2	7
3.	Prywatne	11	31	42
4.	Skarb Państwa	6	-	6
5.	Instytucje (fundacje)	2	2	4
6.	Prawa własności nie ustalone	1	6	7
R a z e m		31	43	74

Zabytki rejestrowe i ewidencyjne według typów:

Lp.	Zabytki według typów	Zabytki rejestrowe	Zabytki w ewidencji	Razem typy
1.	Kościóły i zabudowania przykościelne	5	-	5
2.	Domy mieszkalne i użyteczności publicznej	8	35	43
3.	Budowle gospodarcze	3	6	9
4.	Budowle fabryczne i urządzenia techniczne	12	-	12
5.	Parki i ogrody	2	-	2
6.	Kaplice	1	-	1
7.	Cmentarze	-	1	1
8.	Układy urbanistyczne	-	1	1
R a z e m:		31	43	74

Zestawiony wykaz zabytków rejestrowych i ujętych w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków został w niniejszym „Programie...” uaktualniony w stosunku do katalogu wydanego w 1995 roku.¹⁹ W międzyczasie część drewnianych budynków mieszkalnych została rozebrana na skutek intensywnej

¹⁹ Zabytki architektury i budownictwa w Polsce, Województwo Kieleckie (tom 15) ODZ Warszawa 1995 r.

urbanizacji wsi (np. Janik). Natomiast dokonano kilka nowych wpisów budynków mieszkalnych pominiętych w czasie poprzedniej inwentaryzacji (np. Wymysłów) Ponadto w ewidencji konserwatorskiej nie uwzględniono przydrożnych kapliczek i figur wotywnych, które należą do niezbywalnych wartości kulturowych miejscowej ludności, zwłaszcza związanej z tradycyjną kamieniarką artystyczną. Dlatego postuluje się podjęcie odrębnej inicjatywy mającej na celu sporządzenie pełnego ich katalogu mogącego pomóc w ocenie wartości historycznej i artystycznej a zwłaszcza konserwatorskiej przedmiotowych obiektów.

Inną kwestią jest wpisanie do rejestru zabytków obiektów obecnie figurujących jedynie w ewidencji. Należą do nich:

1. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Nietulisku Małym – nie badane i nie ujęte w ewidencji.
2. Murowany dwór rodziny Ośniałowskich w Chocimowie
3. Cmentarz parafialny w Kunowie, a zwłaszcza część zabytkowych pomników.
4. Leśniczówka, dawny dworek zarządcy lasów Wielopolskich w Sadłowiźnie, (Kolonia Inwalidzka)

Wszczęcie procedury wpisania zabytku do rejestru należy z urzędu do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków lub na wniosek właściciela albo wieczystego użytkownika gruntu, na którym zlokalizowany jest zabytek.

Do wniosku załącza się:

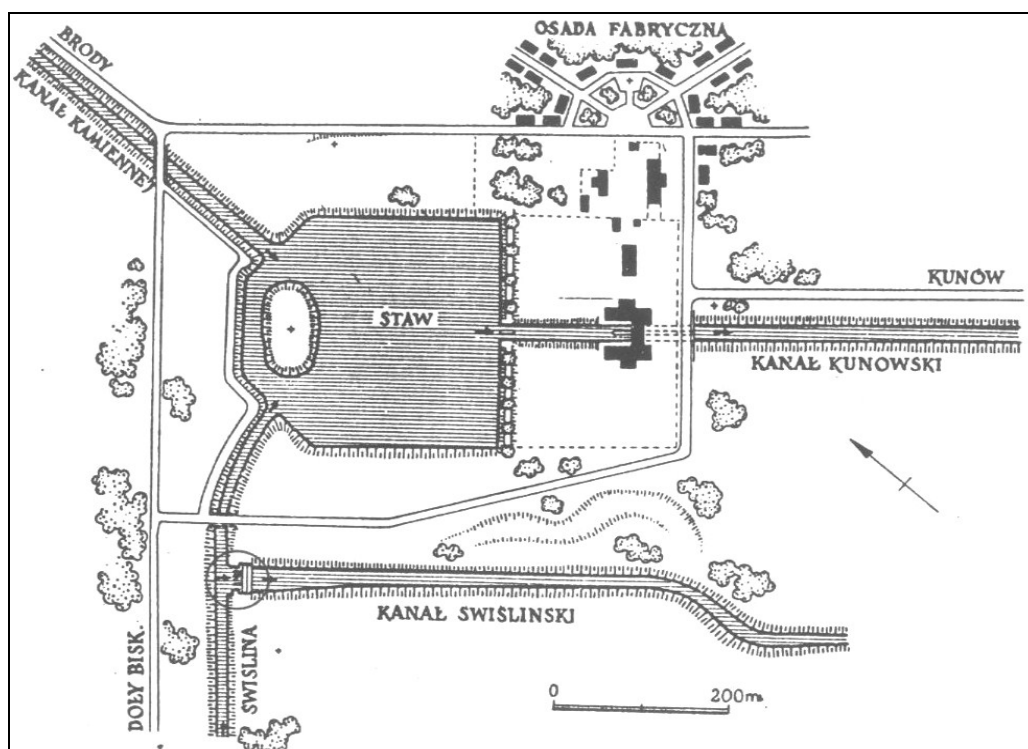
1. wyciąg z rejestru gruntów poświadczający tytuł własności,
2. wyciąg z planów geodezyjnych z naznaczeniem działki, na której leży przedmiotowy zabytek,
3. dokumentację pomiarową obiektu (rzuty, przekroje, sytuacje i orientację),
4. dokładny opis obiektu (w tym: materiał, konstrukcję, wnętrza, wyposażenie, instalacje, powierzchnia użytkowa i kubatura),
5. dokumentację fotograficzną,
6. historię obiektu, autora projektu, pierwotne przeznaczenie itp.
7. stan zachowania,
8. opis przeprowadzonych remontów, przebudów, napraw itp. Zdarzeń,
9. bibliografię i ikonografię.

W celu podniesienia atrakcyjności zasobów kulturowego dziedzictwa Gminy powinno się rozważyć możliwość wykreowania procedur wpisania wymienionych wyżej zabytków do rejestru przez przekonanie właścicieli lub użytkowników do podejmowania stosownych działań a zwłaszcza pomoc przy sporządzaniu stosownych wniosków i niezbędnej dokumentacji. Wpis do rejestru zabezpiecza zabytki przed nie kontrolowaną przebudową, uszkodzaniem, niewłaściwym eksponowaniem czy użytkowaniem. Poza tym otwiera możliwości do korzystania w programów pomocowych w zakresie współfinansowania planowanych napraw, remontów a także profesjonalnej promocji.

7. b. Charakterystyka zabytków rejestrowych.

Zasoby zabytków rejestrowych Gminy Kunów sprowadzają się w zasadzie do trzech grup: zabytków techniki, obiektów sakralnych i budownictwa typu wiejskiego.

Najcenniejszym zespołem jest walcownia w Nietulisku Dużym (zw. Fabrycznym) wzniesiona w latach 1834 – 1845 według projektu inż. Karola Knake jako ostatnie ogniwo „ciągu zakładów fabryk żelaza nad rzeką Kamienną”, zaplanowanych w latach 1816 -1824 przez Stanisława Staszica. Jest to przestrzenne założenie urbanistyczne, starannie rozplanowane, z osiedlem przemysłowym i układem energetycznym wodnych urządzeń. Na osi podłużnej (produkcyjnej) usytuowano zbiornik wodny kumulujący wodę rzeki Świślina i kanału Kamiennej, kanał roboczy i walcownię właściwą. Na osi porzecznnej, zwanej komunikacyjną wzniesiono zabudowania fabryczne, administracyjne i osiedle mieszkaniowe. Walcownia wyposażona była w dwa ciągi walcarek, nożyce do cięcia blach, tokarnie i piece grzewcze do kęsisk żelaznych sprowadzanych kanałem wodnym z Michałowa i Brodów Iłżeckich. Zakład zaprzestał działalności na skutek zniszczenia przez powódź w 1903 roku. Od tamtej pory był stopniowo dewastowany, a ciosy piaskowca, z których był zbudowany, posłużyły za budulec okolicznej ludności.

Walcownia w Nietulisku Dużym – układ przestrzenny

Pozostałości hali walcowniczej

Kanał prowadzący wodę do turbin.

Budynek zarządu walcowni(obecnie szkoła)

Odbudowane pawilony budynków kontrolnych „portierni” (północny adoptowany na przedszkole, południowy przeznaczony do obsługi kortów tenisowych)

Teren, na którym położony jest zespół walcowni składa się z 7 działek:

- Obręb 12- 686/5 – Skarb Państwa, na której leży walcownia,
- -,- 12- 686/2 – Skarb Państwa, obejmująca teren stawu retencyjnego,
- -,- 12- 686/8 – Gmina Kunów, budynek szkolny z boiskiem i portierniami.
- -,- 12- 687 - Skarb Państwa, teren przy odcinku starej szosy,
- -,- 12- 686/6 - Skarb Państwa, teren ze służą „ulgi”,
- -,- 12- 525 - Skarb Państwa, kanał „ulgi” poniżej służy,
- -,- 12- 553 - Skarb Państwa, odcinek kanału odpływowego.

Sugestią „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami” jest podjęcie przez samorząd gminny działań zmierzających do komunalizacji działek będących w gestii Skarbu Państwa. Następnie ich scalenie, aby móc podjąć prace porządkowe i konserwatorskie w obrębie całego założenia przestrzennego walcowni. Według „Strategii Rozwoju Gminy na lata 2000 -2015”²⁰ planowane jest zagospodarowanie przedmiotowego terenu jako ośrodka rekreacyjnego z parkingami, boiskami, kortami tenisowymi (istnieją) a także udostępnienie „ruin” walcowni jako atrakcji turystycznej. Propozycje te są akceptowane z punktu widzenia konserwatorskiego pod warunkiem:

- **przygotowania spójnego projektu funkcjonalnego dla całości zespołu,**
- **wystąpienie do Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków w Kielcach o zezwolenie na przeprowadzenie prac , załączając projekt przestrzenny, wskazanie źródeł finansowania, oraz wykonawcę.**

Owe udostępnienie polegać powinno na zabezpieczeniu „ruin” według istniejącego już projektu opracowanego w roku 2007 przez dr inż. arch. Jerzego Żaboklickiego²¹. Prace konserwatorskie walcowni, jako „zabytkowego obiektu rejestrowego” mają możliwość być dofinansowane z środków zewnętrznych według programów wymienionych numerycznie w rozdziale 14 niniejszego „Gminnego Programu...”

²⁰ „Strategia Rozwoju Gminy Kunów” str. 71

²¹ Dokumentacja w posiadaniu Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Św.

Drugi zespół zabytków techniki to fabryka tektury „Witulin” w Dołach Biskupich, nabyta w całości przez Edwarda Głuszka. Nabywca, wbrew intencjom Świętokrzyskiego Konserwatora Zabytków, nie wywiązał się ze złożonej deklaracji urządzenia muzeum fabryki. Zabytkowy park maszynowy²² zdemontował i nie ujawnił miejsca jego przechowywania. Część hal fabrycznych rozebrał legitymując się skutkami powodzi na rzece Świślinie, na co dostał zezwolenie Ministra Kultury²³. Z dokumentu wynika, że obecnie jest jedynie właścicielem 5 obiektów:

1. magazynu wyrobów gotowych,
2. kotłowni,
3. magazynu technicznego,
4. hali odwadniająca (przebudowana)
5. turbinowni.

Jednocześnie zadeklarował, że w hali turbinowni wykona montaż turbiny elektrowni wodnej, na co uzyskał decyzję nr 55/05 (2005 r.) o warunkach zabudowy. W piśmie, jakie wpłynęło do Starostwa Powiatowego w Ostrowcu Św. w dniu 21.10.2009 r. E. Głuszek pisze, że wystąpi o pozwolenie wodno-prawne na spiętrzenie wody na istniejącym jazie²⁴. Przy czym w wykazie obiektów nie uwzględnia jego posiadania. Jaz jest wpisany na listę zabytków rejestrowych pod pozycją 1000 i jako taki umieszczony w publikacji ODZ²⁵.

Pozostałe obiekty wchodzące w skład zabytkowego zespołu fabryki tektury „Witulin” ujęte w rejestrze pod poz. 1000:

1. Na działce 5-560/5 -dom dyrektora, własność Skarbu Państwa w użytkowaniu Fundacji im. Witolda Gombrowicza znajdujący się po powodzi w stanie ruiny. Postulat konserwatorski: wykonać dokumentację inwentaryzacyjną, obiekt rozebrać i odtworzyć w stanie pierwotnym dla muzealnych celów Fundacji.
2. Na działce 5-528/3²⁶ - warsztat kamieniarski murowany (1885 r.) w stanie zaawansowanej degradacji, własność nie wyjaśniona. Postulat konserwatorski: istnieje możliwość remontu obiektu i przywrócenie pierwotnej funkcji np. jako miejsce plenerów rzeźbiarskich, co wiąże się z propozycją zawartą w „Strategii Gminy” o rekonstrukcji rzemiosła kamieniarskiego.
3. Na działce 5-528/4 – drugi warsztat kamieniarski murowany (1885 r.) własność Skarbu Państwa, stan zachowania dostateczny. Postulat konserwatorski: po uregulowaniu praw własnościowych, wykonać remont z podobnym przeznaczeniem jak wyżej.

²² Szczegółowy inwentarz konserwatorski maszyn do produkcji tektury stanowi załącznik do niniejszego „Programu..”

²³ Decyzja Ministra Kultury z dnia 10 lutego 2005 roku L. dz. DOZ-AD/500/29/04 – w załączniku do „Programu...” pt. „Informacja w sprawie stanu zachowania zespołu fabryki tektury „Witulin” w miejscowości Doły Biskupie (Gmina Kunów) opr. W. Kotasiak

²⁴ Pismo E. Głuszka dołączone jest do w/wym. ?Informacji...”

²⁵ „Zabytki Architektury i Budownictwa w Polsce, Województwo Kieleckie tom. 15 str. 143 poz. 11/ i

²⁶ W skróconym wypisie ze skorowidza działek Wydz. Geodezji, Kartografii i Katastru Starostwa Powiatowego w Ostrowcu jako właściciel figuruje E. Głuszek 80-750 Gdańsk ul. Stągiewna nr 7

4. Na działce 5-560/3 – budynek dawnego biura fabrycznego zniszczony powodzią

W ewidencji figuruje jako własność Skarbu Państwa „rozpisana” na 8 użytkowników. Po powodzi opuszczony, w stanie ruiny.

Postulat konserwatorski: wykonać dokumentację inwentaryzacyjną i za zgodą Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków rozebrać, ewentualnie odbudować według pierwotnego stanu jako budynek mieszkalny.

5. Na działce 5-528/2 – własność Skarbu Państwa, na niej 3 budynki parterowe murowane dawnego osiedla fabrycznego. Dwa budynki zamieszkałe przez 15 lokatorów - w wieczystym użytkowaniu (nr KW KI10/00037005/3)

Trzeci budynek dawnego hotelu fabrycznego w stanie zaniedbanym.

Postulat konserwatorski: na budynkach zamieszkałych przez wieczystych użytkowników wymienić dach eternitowy na blachę profilowaną lub dachówkę bitumiczną. Opuszczony budynek hotelu nadaje się do remontu z przeznaczeniem na mieszkania (pn. socjalne)

6. Na działce 5-647/5 – własność Skarbu Państwa, murowany budynek gospodarczy, stan dobry. Brak wskazań konserwatorskich.

7. Pozostałe obiekty zespołu to przyzakładowe domy mieszkalne będące w wieczystym użytkowaniu lokatorów (na działkach nr 5-388/4 i 5-388/5) są w stanie dobrym. Postulat konserwatorski dotyczy jedynie wymiany poszyc dachowych przez zastąpienie eternitu blachą profilowaną lub dachówką bitumiczną

Budynek warsztatu kamieniarskiego (I, nr rej. 1000 (opisany w pkt. 2)

Budynek warsztatu kamieniarskiego (II nr rej. 1000 opisany w pkt. 3)

Przykład budynku mieszkalnego dawnego osiedla robotniczego.

Przykład jednego z lepiej zachowanych budynków fabrycznych (młyn) z 1885 r.

Szczególnie wartościowym zabytkiem jest kaplica p.w. św. Katarzyny położona na działce nr 163/1200 Lasów Państwowych Nadleśnictwa Ostrowiec Św. przy trakcie leśnym z Ostrowca do Hży. Ufundowana przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego w 1430 roku. Wybudowana w stylu gotyckim, na planie ośmioboku, przykryta dachem stożkowym wielobocznym, gontowym. Wewnątrz kamienna (piaskowiec) figura św. Katarzyny z XVIII w.

Stan zachowania dobry, wyremontowana w 2004 roku. Zabytek pod opieką Nadleśnictwa w Ostrowcu Świętokrzyskim i Urzędu Gminy w Kunowie, który dofinansował remont kaplicy.

Zespół kościoła parafialnego p.w. św. Władysława w Kunowie wybudowany w latach 1623 -1656 w stylu późnorenesansowym z fundacji ks. Szymona Kocha. Orientowany, murowany, tynkowany, oszkarpowany, trójnawowy typu bazylikowego. Korpus nawy czteroprzęsłowy, prezbiterium dwuprzęsłowe, zamknięte wielobocznie, przy nim zakrystia ze skarbczykiem a od południa ze składzikiem. W zachodniej części nawy głównej wbudowana czworoboczna wieża z 1850 roku na miejscu dawnej z 1682 roku Nawa główna otwarta do bocznych arkadami filarówymi, częściowo pilastrowanymi. Sklepienia kolebkowo-krzyżowe z dekoracyjnymi żebrami, w prezbiterium i nawach bocznych o skromnej późnorenesansowej dekoracji stiukowej. W prezbiterium sploty sklepienne na wspornikach z główkami puttów. Elewacje zewnętrzne i dachy z XIX w. Portale kamienne; główny od zachodu arkadowy zwieńczony kamienną płaskorzeźbą Ukrzyżowania. Ołtarze kamienne późno klasycystyczne z 1849-52 roku.

Widok kościoła p.w. św. Władysława od południowego – wschodu.

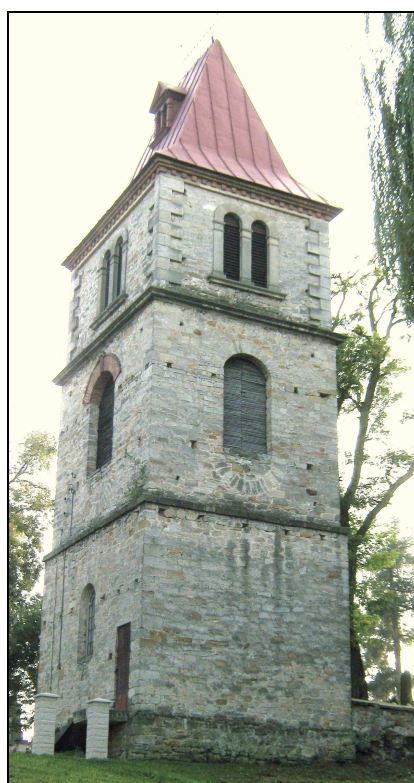
Cmentarz przykościelny otoczony murem, restaurowanym w 1818 roku. W murze od północy brama kamienna, ujęta po bokach zamurowanymi furtkami z barokowymi zwieńczeniami. Na bonowanych słupach bramy kamienne rzeźby św. Kajetana i św. Ignacego dłuta **Kajetana Gieyzera** z 1775 r. Przed bramą schody z balustradami na nich cokoły z rzeźbami czterech ewangelistów. W murze kościelnym w formie kapliczek stacje „Drogi Krzyżowej”. Na dziedzińcu wieża dzwonowa wg projektu Wojciecha Gersona.

Brama na dziedziniec kościelny z rzeźbami czterech ewangelistów

Jedna ze stacji „Drogi Krzyżowej”

Wieża dzwonna wg proj. W. Gersona

Zespół kościelny zadbane, zachowany w dobrym stanie technicznym. Bez zastrzeżeń konserwatorskich. Rzeźby ewangelistów wymagają konserwacji.

Zespół parkowo-dworski w Chocimowie wpisany do rejestru zabytków jedynie w części dotyczącej parku (XVIII/XIX w.) Natomiast budynek dworu rodziny Popielów, później Ośniałowskich, został ujęty jedynie w ewidencji konserwatorskiej. Ze względu na jego historyczne znaczenie (urodził się w nim poeta Marian „Ryś” Ośniałowski) oraz datę budowy w 1868 roku, postuluje się wpisać obiekt do rejestru zabytków.

Dwór Popielów z 1868 roku (od pocz. XX w.Ośniałowskich) – elewacja frontowa

Uszkodzony gzyms w elewacji ogrodowej.

Tablica pamiątkowa poświęcona Marianowi „Rysiowi” Ośniałowskiemu

Po opuszczeniu szkoły dwór ulega dewastacji. Uszkodzony dach i orynnowanie spowodowały zniszczenie odcinka gzymsu w elewacji ogrodowej. Sugerowanym rozwiązaniem będzie niezwłoczne wystawienie obiektu na sprzedaż w drodze otwartego przetargu, po uprzednim wykonaniu wyceny wartości budynku i parku.

Do rejestru zabytków wpisane są dwa założenia parkowe, obydwa stanowiące własność samorządu gminnego; w Chocimowie datowany na wiek XVIII i XX (nr rej. 593) oraz w Nietulisku Małym założonym w połowie XIX w. (nr rej. 617).

1. Park w Chocimowie położony na działce 369/1, o powierzchni 2,15 ha zbliżonej do owalu z czytelnym układem osiowym, pośrodku którego zlokalizowany jest budynek dworu. Drzewostan z przewagą liściastego (wiąz, buk, lipa, dąb i świerk, jawor) jest w stosunkowo dobrym stanie pielęgnacyjnym i utrzymanym trawiastym prześwitem polanowym. Wiek drzew ocenia się na 150 do 80 lat. Brak samosiejek i nie planowanych nasadzeń.

2. Park podworski w Nietulisku Małym położony na 395/2 o powierzchni 2,13 ha o nieregularnym wielobocznym kształcie częściowo otoczony mocno zdegradowanym kamiennym murem. Zatarła kompozycja przestrzenna. Park poprzecinany zwyczajowo ukształtowanymi drózkami. Drzewostan liściasty, wiekowo szacowany na 100 – 70 lat, przerośnięty samosiejkami, którymi zarosły polany haliznowe. Park wymaga intensywnej pielęgnacji aby przywrócić mu formę antropogenicznej kompozycji przestrzennej. Z parkiem terytorialnie związane są ślady wczesnośredniowiecznego grodziska, które po wykonaniu badań archeologicznych (przynajmniej sondażowych) i ustaleniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków warunków ochrony może być dołączone do parku, po jego rekultywacji. Tym sposobem może powstać interesujący zespół rekreacyjno – edukacyjny.

Charakterystyka zabytków ewidencyjnych.

Zdecydowana większość obiektów wpisanych do ewidencji stanowi zabudowa wiejska. Są to głównie drewniane domy mieszkalne konstrukcji zrębowej na węglach wiązanej na „jaskółczy ogon” bez „ostatków”, rzadziej ryglowej, często szalowane deskami. Dachy szczytowe dwuspadowe poszyte dachówką ceramiczną, lub współczesnymi materiałami poszyciowymi (papą lub eternitem). Układ przestrzenny zachowanych relikto-wo domostw jest charakterystyczny dla regionu. Są to budowle jednotraktowe o niesymetrycznym układzie: w jednym trakcie w kolejności: izba, sień przestrzałowa, kuchnia i izba „biała”. Drugi typ, także jednotraktowy w układzie: przejazd wozowy, sień ze spiżarnią (dostępna także z przejazdu wozowego) kuchnia i izba „biała”. Okna dwukwaterowe z podziałami poziomymi, często zabezpieczane okiennicami. Domy z okresu międzywojennego charakteryzują się szczytowymi, murowanymi „ścianami ogniowymi”. Trzony kuchenne i kominowe murowane z cegły ceramicznej, tynkowane, z czasem zastąpione trzonami kaflowymi. W izbach mieszkalnych regularnie występują belki powałowe, układane poprzecznie do kierunku traktów z ozdobnie zakończonymi „ostatkami” wystającymi pod okapami. W zaniku są

tzw. „okólniki” czyli domostwa połączone z zabudową gospodarczą w formie zamkniętego czworoboku

Z powodu naturalnej modernizacji zabudowy wiejskiej i jej „urbanizacji” drewniane zabytkowe domy i zabudowania gospodarcze są nagminnie rozbierane, aby ustąpić miejsca nowoczesnemu budownictwu typu willowego. Między innymi zabytkowa leśniczówka z 1850 roku w Janiku została rozebrana a na jej miejscu wzniesiono nowoczesny budynek szkoły podstawowej. Z krajobrazu Gminy zniknęły wiatraki koźlaki w Małym Jodle i Janiku. Z powodu budowy tamy zbiornika retencyjnego „Wióry” rozebrano część domów i młyn wodny w miejscowości Doły Opacie. Wioski Gminy Kunów legitymują się w większości odległą historią. Najstarsze to: Prawęcín (wzmianka z XVI w), Boleszyn (1351 r.), Chocimów (1415 r.), Doły Biskupie (1485 r.), Janik (XV w.) Nietulisko Duże (1368 r.), Nietulisko Małe (1578 r.). Najpóźniej powstała wioską jest Kolonia Inwalidzka założona w roku 1926 przez Marię Wielopolską, która podarowała część swoich gruntów weteranom wojennym (inwalidom) walczącym o niepodległość Polski w latach I wojny światowej. Wszystkie wymienione wioski wybudowano w typie ulicowym, zazwyczaj wzdłuż lokalnych dróg. Niektóre z nich jak Boleszyn i Bukowie mają przysiółki.

W mieście Kunowie zachowało się kilka drewnianych domów w zabudowie pierzejowej ulic np. Chocimowskiej, Kościelnej i Kaznodziejskiej.

Prawęcín, dom nr 35 – drewniany, układ asymetryczny

Biechów dom nr 9 (około 1920 r.) – drewniany,

Prawęcín dom nr 38, (1929 r.) drewniany z murowanymi szczytami

Prawęcín dom nr 36 –drewniany z bramą przejazdową przy szczycie wschodnim

Prawęcín nr 48 - zachowana zabudowa w typie „okólnika” Od frontu dom drewniany datowany na około 1890 r. połączony bramą przejazdową z oborą drewnianą, konstrukcji słupowej, wzmocniona współczesną ścianą szczytową z cegły silikatowej

W odniesieniu do obiektów ujętych w ewidencji, zadaniem Gminy z mocy ustawy jest pełnienie roli nadzorczej polegającej na informowaniu Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o zdarzeniach mających wpływ na trwałość wymienionej w ewidencji substancji, co nie wyklucza roli inicjatora odnośnie możliwości zagospodarowania zabytków, lub udzielania właścicielom pomocy prawnej, organizacyjnej przy ich naprawie, rekonstrukcji itp.

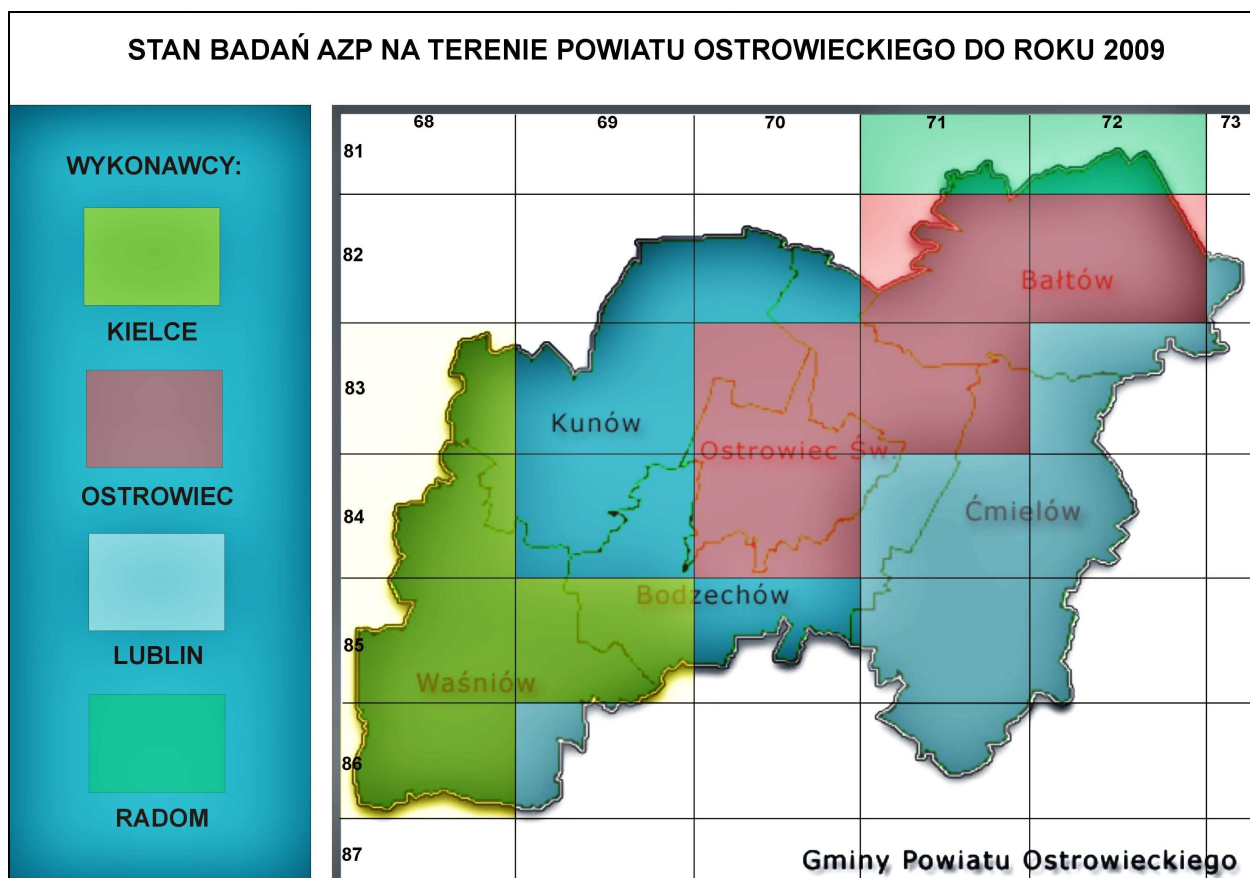
7. c. Zabytki archeologiczne i ich ochrona.

Gmina Kunów należy do jednych z bardziej aktywnych pod względem ilości stanowisk archeologicznych terenów Powiatu Ostrowieckiego. Potwierdzają to przeprowadzone w 2005 roku cząstkowe badania w ramach programu AZP²⁷ Powierzchniowe badania rozpoznawcze nadal nie objęły całości areálu Gminy.

Stanowiska lokalizowane są na podstawie wiadomości pochodzących z różnych doraźnych źródeł i przypadkowych odkryć. Jednak przeważająca ilość informacji dostarczana jest obecnie przez planowe badania terenowe. Od 1978 roku realizowany jest wspomniany program „*Archeologicznego Zdjęcia Polski*” (AZP). W Województwie Świętokrzyskim, w tym na terenie Gminy Kunów dysponentem „Programu” jest Świętokrzyski Konserwator Zabytków w Kielcach. Prace polegają na systematycznej penetracji połączonej z weryfikacją powierzchniową stanowisk i obiektów już wcześniej znanych. Ich rezultaty pozwalają na rozpoznanie intensywności osadnictwa w kolejnych epokach. Są też wykorzystywane w bieżących działaniach konserwatorskich.

²⁷ Materiały oraz ewidencję odnotowanych stanowisk archeologicznych udostępnił mgr Kamil Kaptur, który wraz z Arturem Jedynakiem w roku 2005 badał obszary AZP 83 -70. Obszary: 68 i 84-68 badali archeolodzy Kieleckiego Ośrodka Archeologicznego. Kolegom dziękuję za pomoc.

W ogólnopolskim podziale AZP Gminę Kunów obejmują sektory o wymiarach 5 x 8 km (40 km²) ponumerowane południkowo od 82 do 84 i równoleżnikowo od 68 do 70 (wg poniższej mapy sektorowej Powiatu Ostrowieckiego), które należy czytać według współrzędnych poszczególnych obszarów posługując się numeracją pola w układzie równoleżnikowym i południkowym.

Materiały z badań oraz sprawozdania przechowywane są w Urzędzie Ochrony Zabytków w Kielcach. Kolorami oznaczono sektory penetrowane przez ośrodki naukowo-badawcze z wymienionych miast.

A - Barwą czerwoną oznaczono sektory badane przez MHA w Ostrowcu Św.

B - Barwą zieloną (intensywną) oznaczono sektory badane przez Wojewódzki Ośrodek Dokumentacji Zabytków w Kielcach.

C - Barwą jasnoniebieską oznaczono sektory badane przez Oddział ODZ w Sandomierzu.

D - Barwą intensywnie niebieską oznaczono sektory jeszcze nie spenetrowano kompleksowo, są one położone na terenie Gminy Kunów.

Zidentyfikowane stanowiska archeologiczne na terenie Gminy Kunów.

Lp.	miejsowość	stanowisko	materiał	chronologia	badania
1.	Chocimów	Stanowisko 1: nieokreślone	ceramika, żużel	Okres wpływów rzymskich, kult. przeworska	AZP 84-68
2.	Chocimów	Stanowisk 9: nieokreślone	ceramika, żużel	-,,-	-,,-
3.	Chocimów	Stanowisko 12 nieokreślone	ceramika, żużel	-,,-	-,,-
4.	Doły Biskupie	Stanowisko 7 Niekreślone	Ceramika	-,,-	AZP 83-68
5.	Janik	Skarb	Ozdoby brązowe (min. naszyjnik, naramiennik, bransoleta	IV okres epoki brązu (ok. 1100- 900 p. n. e) kultura łużycka	brak
6.	Janik	Piecowisko w lesie na pn. od zabudowań	Kloce żużla	Okres wpływów Rzymskich Kult. Przeworska	brak (możliwość występowania skupisk piecowisk)
7.	Janik	Cmentarzysko (lasy na pn. od zabudowań)	Żelazne groty broni drzewcowej	-,,-	brak
8.	Janik	Cmentarzysko? pobojowisko? Na pn. od zabudowań	Groty broni drzewcowej, topór	Średniowiecze	-,,-
9.	Janik	Znalezisko luźne z terenu miejsowości	Dwa żeleźca kombinowanej broni myśliwskiej	XVII-XIX w.	-,,-
10.	Kolonia Miłkowska	Stanowisko II Miejsce produkcji dymarskiej	Żużel	Okres wpływów rzymskich Kult. przeworska	AZP 83-70
11.	Kolonia Miłkowska	Stanowisko III Miejsce produkcji dymarskiej	Żużel	-,,-	-,,-
12.	Kolonia Miłkowska	Stanowisko IV Osada hutnicza, miejsce produkcji dymarskiej	Ceramika, żużel, fragmenty glinianych dysz	Wczesne średniowiecze X-XI w. (osada hutnicza) Okres rzymski kul. Przeworska (dot. miejsc produkcji dymarskiej)	-,,-
13.	Kunów	Cmentarzysko	Grób kloszowy	Wczesna epoka żelaza, kult. Pomorska	Badania wykopaliskowe 1930 r.

14.	Kunów	Osada i trzy Piecowiska	Ceramika, kłoce żuźla	Wczesny okres wpływów rzymskich (faza B-2), kult. Przeworska	Badania wykopaliskowe w 1955 i 1959 (Kazimierz Bielenin)
15.	Kunów	Nieokreślone	Denar Trajana	okres wpływów rzymskich kult. przeworska	brak
16.	Nietulisko Duże	Nieokreślone	Ceramika	-,,-	AZP 83-68
17.	Nietulisko Duże-Fabryczne	Skarb	1,5 kg monet srebrnych Hadriana i Marka Aureliusza	-,,-	Brak (znalezisko zostało rozproszone)
18.	Nietulisko Małe	Skarb - Nietulisko Małe I	3170 denarów od Nerona do Karakalli	-,,-	Brak
19.	Nietulisko Małe	Skarb – Nietulisko Małe II	1371 denarów od Nerona do Septymiusza Severa	-,,-	Brak
20.	Nietulisko Małe	Nieokreślone	Ceramika	-,,-	Brak
21.	Nietulisko Małe	GRODZISKO Nietulisko Małe - - Małachów	Brak danych	Epoka brązu? Wczesne Średniowiecze?	Badania sondażowe w 1990 roku
22.	Piaski Kunowskie	Nieokreślone	Ceramika, krzemień	Neolit kult. Pucharów lejkowatych	brak
23.	Piaski Kunowskie	Cmentarzysko	Grób skrzynkowy	Wczesna epoka żelaza, kult. Przeworska	brak
24.	Prawęcín	Nieokreślone	Brak danych o zgromadzonym materiale zabytkowym	-,,-	brak

Każde podejmowane roboty ziemne mogą niespodziewanie natrafić na stanowisko archeologiczne, które może skutkować jego zniszczeniem, jeśli odkrywca nie ma odpowiedniej wiedzy lub kieruje się złą wolą. Dlatego ważnym jest, aby w odpowiednim momencie o znalezisku, najczęściej przypadkowym, powiadamiać służbę konserwatorską. **W pierwszej kolejności znalazca ma obowiązek powiadomić Urząd Gminy, który niezwłocznie informuje Urząd Ochrony Zabytków w Kielcach tel./fax. (0-41) 344-56-34, adres 25-009 Kielce ul. Zamkowa nr 5. Urząd ten może bezpośrednio powiadomić także znalazca, co nie zwalnia go z obowiązku poinformowania Urzędu Gminy. Jednocześnie Urząd Gminy powiadamia o znalezisku Starostwo Powiatowe w Ostrowcu Św. – Wydział Edukacji, Kultury, Kultury Fizycznej i Turystyki tel. (0-41) 247-**

62-94, który ma zadanie koordynować dalszy przebieg czynności nadzorczych wynikający z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Dotyczy to zwłaszcza Urzędu Gminy kiedy planuje prowadzić prace ziemne na swoim terenie.

Procedury postępowania związane ze znaleziskami archeologicznymi określa Art. 32 i Art. 33 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która m.in. mówi, że **...”przedmioty będące zabytkami archeologicznymi, odkrytymi, przypadkowo znalezionymi, albo pozyskanymi w wyniku badań archeologicznych, stanowią własność Skarbu Państwa”...**

Jedynym upoważnionym organem decydującym i zezwalającym na wszczęcie terenowych badań archeologicznych dla Województwa Świętokrzyskiego jest Wojewódzki Konserwator Zabytków. Zatem **każdy zespół badawczy działający na terenie Gminy musi posiadać pisemne zezwolenie tego urzędu na prowadzenie prac wykopaliskowych.** Według właściwości Urząd Gminy w Kunowie ma prawo do kontrolowania legalności prowadzonych prac wykopaliskowych na swoim terenie. **W przypadku nie posiadania przez badaczy stosownego zezwolenia, powiadamia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.**

7. d. Krajobraz kulturowy, rezerваты przyrody.

Według Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Art. 3 ust. 14) *„krajobraz kulturowy to przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze”.* Natomiast Art. 16 poz. 1 mówi, że *„Rada Gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”* **W rozumieniu cytowanych przepisów Gmina jest władna samodzielnie kreować parki kulturowe.** W obrębie Gminy Kunów walory parku kulturowego mają:

A/ **Bukowska Góra** wraz z sąsiadującym od wschodu wąwozem lessowym w Udziecowie, wchodzi w skład szerszego kompleksu przyrodniczego zwanego „Wzgórzami Kunowskimi”. Góra porośnięta biotopem leśnym o przewadze drzew liściastych, głównie buka, uważana jest za reliktową ostoję zanikłej puszczy sandomierskiej. Na lessowej glebie prawego brzegu rzeki Kamiennej zachowały się we fragmentach żywe grądowe lasy liściaste z rzadkimi i prawnie chronionymi roślinami takimi jak *„tojad dziobowaty”*, *„tojad mołdawski”*, *„pluskwica europejska”* i *„dzwonecznik wonny”*. Między innym z powyższych powodów „Wzgórze Kunowskie” zostały włączone do

„*Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Kamiennej*”. Przybliżona pow. Bukowskiej Góry wynosi 34,58 ha i płożona jest na 6-ciu podstawowych działkach: nr 2735, 2736, 2764, 2841, 2864 i 3876. oraz około 50 działkach leśnych prywatnych właścicieli. Ponadto Bukowska Góra od XVIII w była miejscem łomu kamienia paskowego. W roku 1787 „górze kamienną” wizytował król Stanisław August Poniatowski poświęcając cały dzień na zapoznanie się z funkcjonującymi wokół wyrobiskami piaskowca oraz warsztatami zajmującymi się jego obróbką. W geologicznej strukturze Góry pojawiają się margle i wapień triasowe oraz w zachodniej części żelazo nośnych syderytów.²⁸ Sprawą nie wyjaśnioną, związaną z tym miejscem jest zwyczajowa nazwa „**Gródek**”, jaką określa się niewielką wyniosłość (270,1 m n.p.m.) leżące około 300 m na wschód od opisywanego tu kompleksu leśnego. Rozstrzygnięcia nie podejmują się archeolodzy z braku występowania materiałów powierzchniowych, które mogłyby sugerować jakieś wczesnośredniowieczne lub wcześniejsze osadnictwo. Sprawa podjęcia inicjatywy utworzenia wyodrębnionego rezerwatu przyrody „Bukowska Góra”, w świetle obowiązującego prawa należy do Samorządu Gminnego. Podobne działanie miało miejsce w Gminie Bodzechów przy ustanowieniu rezerwatu „Lisiny Bodzechowskie”

Fragment starego kamieniołomu na „Bukowskiej Górze”

²⁸ Zbigniew Tyczyński – „Przewodnik po Powiecie Ostrowieckim”, Agencja JP s c, Kielce 2008 r.

B/ Dolina rzeki Świśliny należy do tej samej jednostki fizjograficznej „Wzgórz Kunowskich”. W obrębie Gminy Kunów położony jest odcinek od zbiornika retencyjnego „Wióry” do ujścia do rzeki Kamiennej. Na całość krajobrazu kulturowego składa się tu kilka czynników:

1. Naturalny krajobraz ukształtowany przez rzekę, która w plejstocenie uformowała głęboką i stosunkowo wąską dolinę wcinającą się w lessową pokrywę i zalegające pod nią skały dolomitów dewońskich i trasowych piaskowców. Dnem doliny płynie meandrami Świślina, począwszy od jazu zrzutowego wióreckiej tamy. Powyżej zbiornik retencyjny o pow. 415 ha leży częściowo w obrębie Gminy Kunów. W tej części przylega kompleks leśny o biotopie mieszanym o pow. 208 ha. Stoki poniżej zapory wodnej częściowo wykorzystywane rolniczo, w większości pokryte roślinnością typu zaroślowego.

2. Czynnikiem antropogenicznym jest wiejskie osadnictwo typu ulicowego ukształtowane historycznie wzdłuż starego lokalnego szlaku komunikacyjnego. Przy nim spotkać można pozostałości starego budownictwa wiejskiego (drewnianego i murowanego z miejscowych surowców) w miejscowościach Doły Biskupie i Nietulisko Duże. Zabudowa historyczna uległa wymianie.

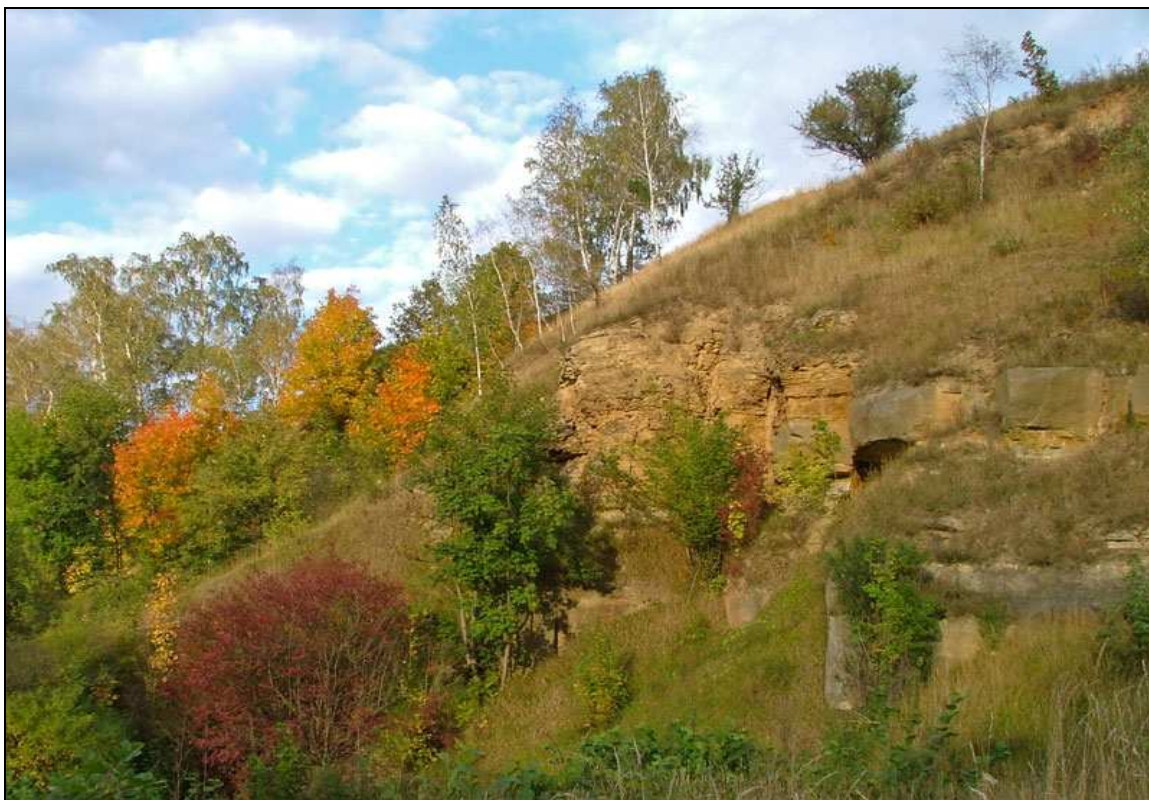
3. Tradycje gospodarki przemysłowej dotyczącej zwłaszcza zabytkowej papierni „Witulin” w Dołach Biskupich” łącznie z zachowaną kolonią domów robotniczych (wym. w grupie zabytków rejestrowych). Drugim ośrodkiem tradycji przemysłowej jest węzeł hydroenergetyczny przy ujściu Świśliny w Nietulisku Dużym i pozostałości walcowni żelaza.

4. Tradycje kulturowe związane są z osobą Witolda Gombrowicza, a zwłaszcza jego dzieciństwem spędzonym w „Witulinie”. Na tę okoliczność odbywają się tu coroczne imprezy plenerowe, połączone z występami zespołów teatralnych, ekspozycjami artystycznymi oraz lokalnymi wycieczkami śladami Gombrowicza. W obrębie zabudowań fabrycznych znajduje się piaskowcowa figura wotywna związana z cudownym wyzdrowieniem przyszłego pisarza (1907 r.)

Ponadto teren dawnej walcowni w Nietulisku Dużym jest miejscem organizowanych dorocznych plenerów rzeźbiarskich mających na celu przypomnienie dawnego kamieniarskiego kunsztu, z którego słynęła okolica.

Powyższe wskazania mają charakter postulatywny, który należy rozumieć jako podstawę do dyskusji w kwestii realizacji, zasięgu a także korzyści społecznych związanych z podnoszeniem atrakcyjności turystycznej i dydaktycznej Gminy jako całości. Należy przy tym wziąć pod uwagę, że Art. 17 pkt. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada obowiązek wprowadzenia pewnych ograniczeń w zakresie prowadzenia

robót budowlanych, działalności przemysłowej, rolniczej a także umieszczania tablic, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną parku kulturowego.

Charakterystyczny krajobraz zboczy doliny Świśliny

Wychodnie dolomitów dewońskich w Dołach Opacich tworzą warunki do ustanowienia rezerwatu przyrody nieożywionej

8. Pomniki i miejsca pamięci narodowej.

Historia Gminy Kunów naznaczona jest wieloma zdarzeniami świadczącymi o udziale jej społeczności w walce o wolność i niepodległość.. **W 1861 roku z inicjatywy ks. Jana Dąbrowskiego mieszkańcy Kunowa usypali na Rynku kopiec rozbudowany do formy pomnikowej aby uczcić poległych w czasie narodowej manifestacji mieszkańców Warszawy w dniu 26 II 1861.** W czasie Powstania Styczniowego w parafii kunowskiej odbywali narady wojenne gen. Józef Hauke-Bosak, Zygmunt Chmieleński i Dionizy Czachowski. Brał w nich udział także powstańczy naczelnik cywilny powiatu opatowskiego ks. Kacper Kotkowski i Władysław Zapałowski ²⁹ 16 grudnia 1863 roku oddział powstańczy pod dowództwem Łady stoczył potyczkę pod Janikiem i Sadłowizną. Wydarzenie nie zostało upamiętnione.

Kunów – pamiątkowy krzyż z 1861 r.

Inskrypcja na korpusie krzyża z 1920.

Ze względu na swoją historię a także dziejami zawartej na pamiątkowym pomniku symboliki (emblematyka powstańcza i spory wokół niej w II poł. XIXw.) należy do obiektów szczególnej troski. Do tej pory nie jest objęty formalną ochroną konserwatorską. W związku z czym zadaniem samorządu Gminy Kunów jest wystąpienie do Świętokrzyskiego Wojewódzkiego Konserwatora z wnioskiem o dokonanie wpisu do rejestru zabytków także ze względu na jego monumentalny charakter i przestrzenne usytuowanie wiążące kompozycję rewitalizowanego (Placu Wolności) dawniej Rynku Kunowskiego.

²⁹ Władysław Zapałowski „Płomień” – „Pamiętniki z roku 1863-1870”[wyd. autora 1914 r.]

Na cmentarzu grzebalnym przy kościele św. Władysława znajduje się pomnik na grobie Franciszka Fornalskiego żołnierza napoleońskiego kawalera francuskiej Legii Honorowej i orderu Virtuti Militari. Pomnik będący symbolem udziału obywatela Kunowa w wojnach napoleońskich, należy uwzględnić w katalogu miejsc pamięci narodowej.

Pomnik na grobie F. Fornalskiego

Inskrypcja na kolumnie pomnikowej

W 1917 roku, w setną rocznicę zgonu Tadeusza Kościuszki, organizatorzy pierwszego Powstania Narodowego w 1794 roku, mieszkańcy Kunowa wystawili obok kościoła parafialnego pamiątkowy krzyż z inskrypcją: „Tadeuszowi Kościuszce ur. 1746 r. w setną rocznicę zgonu” oraz daty: 1817-16.X-1917. Figurę należy umieścić w katalogu miejsc pamięci narodowej.

Inskrypcja na trzonie kolumny krzyża

Płyta z wizerunkiem Kościuszki na cokole

Z lat II wojny światowej upamiętnione zostały w formie pomników dwa wydarzenia: dwie pacyfikacje wsi Karczma Miłkowska oraz bitwa oddziałów AL stoczona w okolicy wsi Janik.

Karcznię Miłkowską spacyfikowano dwukrotnie: 23.06.1943 r. i 19.09.1943 r. W obydwu pacyfikacjach zamordowano 25 mieszkańców wsi. Część pojmanyh zginęło we wsi, a część z pierwszej pacyfikacji stracono przy drodze do Ostrowca Św. (stał 2 pomniki)

Pomnik przy Szkole w Karczmie Miłkowskiej

Pomnik na miejscu stracenia w lesie koło Ostrowca

W dniu 9 czerwca 1944 r. zgrupowanie oddziałów AL. im. M. Langiewicza, G. Narutowicza, gen. Sowińskiego i Zawiszy Czarnego zostało otoczone niemiecką obławą w lesie koło wsi Kolonia Inwalidzka. Partyzanci wyrwali się z okrążenia. Poległo dwóch polskich partyzantów i trzech żołnierzy radzieckich. Miejsce bitwy upamiętnia pomnik.

Pomnik bitwy partyzanckiej z 9 czerwca 1943 we wsi Kolonia Inwalidzka

Wymienione pomniki upamiętniające wydarzenia z II wojny światowej nie podlegają ustawie o ochronie zabytków, lecz odrębnym przepisom o miejscach pamięci narodowej. Nie posiadają też wartości artystycznych, lecz jako miejsca historycznych wydarzeń pozostaną integralnymi składnikami historycznej i kulturowej tradycji regionu. I w takim sensie zostały dołączone do „*Gminnego Programu ochrony...*”

9. Szlaki turystyczne.

Przez teren Gminy przebiegają szlaki turystyczne w dwu kategoriach: o zasięgu, regionalnym i lokalnym. Ich wspólną właściwością jest w szczególności jak najlepsze wyeksponowanie lokalnych walorów kulturowych i krajoznawczych. Poza tym szlaki turystyczne są istotnym instrumentem zwiększającym atrakcyjność agroturystyczną regionu.

Szlaki turystyczne według skali znaczenia:

1/ Szlak im. Prof. Stanisława Jeżewskiego (niebieski) pieszy o długości 80 km, zaczyna się na Łysej Górze w Górach Świętokrzyskich i biegnie przez Grzegorzowice – Kałków – zaporę „Wióry” – odkrywki dolomitów w Dołach Opacich – walcownię w Nietulisku – miasto Kunów – pole bitwy pod Janikiem – Kaplicę – Dębową Wolę – Sudół – Krzemionki – Bałtów do Pętkowic.

2/ Szlak im. Witolda Gombrowicza (rowerowy, zielony) utworzony w 2004 roku, o długości 164 km Zaczyna się w Ostrowcu – Denkowie, biegnie przez Ostrowiec – Częstocice – Mychów – **Chocimów** – **Kunów** – **Witulin** – Krynki – Bór Kunowski – **Kaplicę** – Dębową Wolę – Potoczek - Tarłów - Czyżów Szlachecki - Przybysławice – Ćmielów - Małoszyce – Bodzechów – Ostrowiec. Przebiega przez miejscowości związane z dzieciństwem pisarza.

3/ Szlak Skarżysko Kamienna – Ostrowiec (rowerowy, niebieski) Na terenie Gminy Kunów przebiega od Kałkowa przez zaporę „Wióry” – Doły Opacie- „Witulin” – Nietulisko Fabryczne – Nietulisko Małe (grodzisko) – Kunów – Ostrowiec

4/ Szlak lokalny: Nietulisko Fabryczne – Nietulisko Duże – Nietulisko Małe. Szlak w stadium opracowania i opisu.

Postuluje się opracować przez środowisko kulturotwórcze Gminy dwa lokalne szlaki, a ściślej **ścieżki edukacyjne** eksponujące do tej pory nie ujęte w trasy turystyczne miejscowe tradycje.

a/ **ścieżka geologiczno-przyrodnicza**, która może zacząć się w Kunowie dalej przez Bukowską Górę (kamieniołomy) – Chocimów- Doły Opacie (profil geologiczny, stanowiska tekodonty, doliną Świśliny (stanowiska bobrów) do kamieniołomów w Nietulisku Małym.

b/ **ścieżka śladami dawnych kopalń rudy żelaza**: z Kunowa do Kolonii Inwalidzkiej, przez fragment Puszczy Iłżeckiej do Sadłowizny (ślady kopalni „Stefania” z pozostałością domu zarządu kopalni (obecnie gajówka). Powrót przez Bór Kunowski, Staw Kunowski do Kunowa.

Obydwie proponowane ścieżki wymagają szczegółowego, topograficznego opracowania i opisu lokalnych wartości przyrodniczych (zabytkowe drzewa, stanowiska rzadkich roślin, przydrożne kapliczki itp.)

10. Zabytki ruchome.

W myśl art. 6 pkt.2 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami za zabytek ruchomy uznaje się każdy obiekt tej kategorii, który można przemieszczać. W szczególności dotyczy to:

- 1/ dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- 2/ kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- 3/ numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęci, odznaki, medale i ordery,
- 4/ wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystycznej dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- 5/ materiały biblioteczne, o których mówi w art. 5 ustawy z dnia 27.06.1997 r.
- 6/ instrumenty muzyczne,
- 7/ wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne,
8. przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Art. 10 poz. 1 cytowanej ustawy precyzuje, że do rejestru wpisuje się zabytki ruchome na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków **na wniosek właściciela tego zabytku**. Jednocześnie poz. 2 ustanawia, że Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę. Zaś Art. 11 stwierdza, że do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego.

Centralną ewidencję zabytków ruchomych prowadzi Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie. Zabytki ruchome na terenie Gminy

Kunów stanowią z reguły wyposażenie kościołów, które nie zostały do tej pory zinwentaryzowane. Brak jest też wiadomości o prywatnych kolekcjach. Poza tym na terenie Gminy nie istnieją muzea, których zbiory byłyby przedmiotem specyfikacji w niniejszym „Programie...”..

Nie mniej należy zasygnalizować, że zwłaszcza w zespole kościoła p.w. św. Władysława znajduje się wiele zabytków ruchomych, które podlegają szczególnej ochronie prawnej, są to:

- 1/ obraz -wczesnobarokowa kopia „Ukrzyżowania” wg Rafaela (fundacja ks. Szymona Kocha)
- 2/ obraz – „Matka Boska Bolesna” mal. Józef Buchbinder 1891 r.
- 3/ obraz – „św. Maria Magdalena” mal. Jan Misiewicz około 1850 r.
- 4/ obraz - „Wniebowstąpienie” mal. Ignacy Urbański przed 1852 r.
- 5/ obraz – „Matka Boska Różańcowa” mal J. W. (?)
- 6/ obraz – „św. Anna Samotrzeć” mal. J. W. (?) około 1850 r.
- 7/ obraz – „św. Sebastian” barokowy, przemalowany przez Jana Misiewicza,
- 8/ konfesjonał drewniany barokowy,
- 9/ fotel biedermeier,
- 10/ chrzcielnica marmurowa barokowo – klasycystyczna,
- 11/ feretron wykonany przez snycerza Myszkę II poł. XIX w. z obrazami św. Tekli i św. Teresy,
- 12/ feretron z obrazami „Dzieciątka Jezus” i „ Matki Boskiej Różańcowej” z I poł. XIX w.
- 13/ skarbonka drewniana z literami A. S. 1693 r.,
- 14/ obraz – „św. Barbara” mal. Aleksander Rycerski, I Pol. XIX w.
- 15/ obraz – „Chrzest Chrystusa” mal. Jan Misiewicz około 1950 r.
- 16/ rzeźby: Chrystusa i Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia”, barokowe,
- 17/ rzeźby – Chrystusa Zmartwychwstałego” i krucyfiks, rokokowe,
- 18/rzeźba – „Matka Boska Niepokalanego Poczęcia” wykonał Józef Czerwiński, I poł. XIX w.
- 19/ monstrancja XVI/XVII w.
- 20/ monstrancja nowa o podstawie z XVIII w.
- 21/ kielich barokowy około 1650 r,
- 22/ kielich gładki z 1772 r.
- 23/ pudełko na komunikanty z 1679 roku,
- 24/ cztery lichtarze cynowe z 1839 roku,
- 25/ ornat haftowany I poł. XVIII w,
- 26/ dwa ornaty tkane z II poł. XVIII w.
- 27/ dwie dalmatyki haftowane z II Pol. XVIII w.

Zarządzanie wymienionymi ruchomościami kościelnymi (wpis do rejestru, konserwacja, bezpieczne przechowywanie itp.) należy do wyłącznej jurysdykcji parafii.

Według klasyfikacji konserwatorskiej przydrożne kapliczki, rzeźby i figury wotywne należą do kategorii zabytków ruchomych z tej przyczyny, że istnieją warunki techniczne do ich przenoszenia, przewożenia i jakiegokolwiek przemieszczania.

Brak skatalogowanej ich inwentaryzacji uniemożliwia wyczerpującą ocenę i postawienie diagnozy konserwatorskiej. Na ogół są wykonane z miejscowego kamienia piaskowcowego (szary piaskowiec kunowski) według regionalnego kanonu (na dwustopniowej bazie, postument, na nim krzyż najczęściej z pasyjką) chociaż spotyka się inne warianty na kolumnie z rzeźbą świątka, formie drzewa zwieńczonego krzyżem lub pełno postaciowe figury np. Matki Boskiej, św. Jana Nepomucena, itp. stawiane zazwyczaj na rogatkach miejscowości.

Przynależność własnościowa tych obiektów jest trudna do ustalenia, bowiem najczęściej stoją na skrawkach terenu „niczyjego”, zaś proboszczowie parafii nie uznają ich za własność kościoła. W przypadku sporządzania pełnego inwentarza figur, kwestię własności, a więc materialnej odpowiedzialności należy rozstrzygać na podstawie ewidencji gruntów, bowiem każdy skrawek gruntu musi mieć swojego właściciela. Kapliczki stojące przy drogach są zazwyczaj objęte pasem drogowym, więc obiekt taki należy do zarządcy drogi. Opiekę nad kapliczkami spełniają zazwyczaj parafianie wykorzystując je do obrzędów religijnych. Z tej przyczyny okoliczna ludność z własnej inicjatywy podejmuje prace „upiększające” przez malowanie, zwłaszcza rzeźb farbami olejnymi według własnego gustu. Zabiegi takie powodują proces niszczenia struktury kamienia, zaś procesy konserwatorskie z powodu kosztów nie wchodzi w rachubę. **W związku z tym postuluje się aby władze samorządowe przy okazji spotkań z ludnością wyjaśniały, że „zabiegi” te są szkodliwe dla struktury kamiennych rzeźb, kamień piaskowy powinien „oddychać”.**

Nietulisko Małe krucyfiks piaskowcowy z 1808 r. (pomalowana)

Kunów ul Warszawska, figura Chrystusa, piaskowiec, prawidłowo zakonserwowana i odnowiona.

11. Kultura ludowa – relikty materialne i niematerialne.

Zabytki kultury i relikty kultury ludowej dzieli się na materialne i niematerialne. Do obiektów materialnych zalicza się:

- 1/ Zespoły ruralistyczne (układy przestrzenne wsi)
- 2/ Budowle mieszkalne, gospodarcze oraz należące do kultu wyznaniowego (np. kapliczki i figury)
- 3/ Wyposażenie domów, urządzenia gospodarcze, narzędzia pracy.
- 4/ Stroje i wytwory służące obrzędom (np. palmy wielkanocne, pisanki itp.)
- 5/ Wytwory sztuki ludowej (malarstwo, rzeźby świątków, „pajaki”, wycinanki itp.)

Do kategorii kultury niematerialnej zalicza się:

- 1/ Lokalną gwarę.
- 2/ Obrzędy i zwyczaje.
- 3/ Utwory wokalne, muzyczne, tańce i gawędy - powstałe na gruncie lokalnej tradycji.

Według etnograficznej klasyfikacji teren Gminy leży na pograniczu trzech regionów: Sandomierszczyzny, pogórza świętokrzyskiego oraz w części północnej z widocznymi wpływami ludowej kultury południowego pogranicza Mazowsza, a ściślej Puszczy Kozienickiej. Podział ten należy już do historii, zwłaszcza że zaszły tu daleko zaawansowane procesy kulturowe spowodowane wpływami nowoczesnej cywilizacji i urbanizacji oraz w tym przypadku wpływami miejskiej aglomeracji Ostrowca. Okoliczności te w praktyce unicestwiły odrębność cech tradycyjnej lokalnej kultury. Co prawda w zabudowie zachowały się jeszcze relikty gospodarki przestrzennej (układy ruralistyczne) w postaci układów „ulicowych”, kolonii i przysiółków wiosek, lecz zanikły w nich obiekty mające wartość historyczną na rzecz nowoczesnego budownictwa. Nieliczne zabytki dawnej architektury są eliminowane przez budowle o uniwersalnej formie, projektowane przez architektów i przy zastosowaniu współczesnych materiałów budowlanych. W związku z tym ochrona nielicznych budowli charakterystycznych dla miejscowej tradycji staje się warunkiem koniecznym, choć trudno osiągalnym ze względów własnościowych. Zachowanie w przyszłości resztek tradycyjnych budowli jest możliwe jedynie przez transfer do Muzeum Etnograficznego w Tokarni (Muzeum Wsi Kieleckiej). Na terenie objętym niniejszym „Programem...” istniały zasadniczo trzy typy dawnej wiejskiej zabudowy: z kamienia piaskowcowego, drewnianym oraz kamienno – drewnianym. Widoczny jest brak lokalnych odrębności, zabudowa z kamienia piaskowcowego występuje na równi z drewnianą. W typie budynków kamienno – drewnianych zastosowanie miejscowego kamienia sprowadza się do ścian szczytowych (tzw. „ogniowych”) bądź filarów konstrukcyjnych do zamocowania drewnianej więźby. Budowle drewniane charakteryzują się konstrukcją wieńcową „na węgiel” bez „ostatków” Zachowana epizodycznie kompozycja przestrzenna zagród polegała na luźnym zestawieniu w czworobok: domu mieszkalnego ustawionego szeroko frontowo (elewacją podłużną do drogi), w głębi obejścia stodoły (z reguły drewnianej) i najczęściej murowanych budynków gospodarczych po bokach, ale nie związanych bezpośrednio z w/wym. W sołectwach południowych można spotkać gospodarstwa w tzw. „okólnik” czyli zwartą zabudowę wszystkich elementów w jedną całość z wewnętrznym podwórkiem. Wewnętrzna dyspozycja domów mieszkalnych była jednotraktowa, asymetryczna. (opisano w rozdziale zabytki ewidencyjne)

Kunów ul. Partyzantów – stodoła drewniano-murowa

**Nietulisko Małe – stara kamienna zabudowa gospodarcza,
po współczesnej adaptacji i rozbudowie.**

Wyposażenie dawnego domu stanowiły: stół, ławy zwane „ślabanami” (niektóre były rozsuwane do spania) W izbie „białej” drewniane łóżka z zapleckami i słomianymi siennikami, kufry, później zastąpione szafami ubraniowymi wykonywanymi przez miejscowych stolarzy. Pod sufitem wieszano tzw. „pajaki”, czyli przestrzenne kompozycje wykonane ze ździebeł słomy i barwnych bibulek, które były pomysłem i domeną kobiet (miały imitować dworskie żyrandole). Na podłodze i ścianach dominowały zawieszane „pasiaki” lub tzw. „szmaciaki”, czyli kilimy tkane przez miejscowe gospodynie w pasy: z wełny lub ścinków materiałów. **Tkaniny te**

należą obecnie do rzadkości, dlatego korzystając z ożywionej działalności Kół Gospodyń Wiejskich ideę ich zachowania a nawet podtrzymania tego rękodziela należy propagować, a nawet włączyć do osobliwości regionu. Do wyrobu tkanin służyły drewniane kołowrotki i „poziome” warsztaty tkackie. Reliktowo zachowane narzędzia (jeśli jeszcze istnieją) należy zachować w izbach tradycji, najlepiej organizowanych przy placówkach szkolnych.

Ściany izby białej były zdobione oleodrukowymi obrazami świętych postaci nabywanych zazwyczaj na odpustach lub w trakcie lokalnych pielgrzymek. Zwłaszcza **XIX – wieczne oleodruki należą do szczególnych wartości kulturowych i kultowych** więc należy je chronić wykorzystując wspomnianą społeczną inicjatywę.

Narzędzia pracy nie mają na terenie Gminy szczególnych wyróżników. Zalicza się do nich drewniane wozy sprzęgane rozworą i nałożonymi „lotrami” wspartymi na kłonicach z drewnianymi kołami szprychowymi „obutymi” w metalowe obręcze, pługi z metalowymi lemieszami (najcenniejsze są kowalskiej roboty), brony z kolcami metalowymi, dębane koryta i niecki oraz „szafliki” i konewki klepkowe.

Tradycyjny strój, obecnie zupełnie zarzucony, spotykamy jeszcze w rekonstrukcjach dla zespołów folklorystycznych. Na terenie Gminy strój ludowy nawiązywał bardzo silnie do typu świętokrzyskiego, choć spotyka się w literaturze jego odmiany inspirowane typem sandomierskim. Do typowych cech zaliczyć należy przede wszystkim brązową sukmanę, rzadziej białą, z jedną tylko klapą odwiniętą, granatową rogatywkę czerwonymi wypustkami oraz kobiecą zapaskę naramienną i „przedsobną” (rodzaj fartucha). W początkach XX w. mężczyźni nosili koszule wyrzucane na spodnie, szyte z samodzielnego płótna o kroju przyramkowym, marszczonym. Koszule odświętne zdobiono haftem lub wykładano na nie haftowany bogato „przedsobek” z kupowanego materiału, przypinając go zatrzaskami lub przywiązując. Haftowanie koszul i przodów wyszło z mody w okresie międzywojennym. Spodnie samodzielne, lniane, lub wełniane były przeważnie od święta – białe, czarne lub brązowe. Spotykało się także spodnie zdobione przy kieszeniach czerwonymi sznurami. Na koszule wkładano „spencery” lniane lub wełniane, czasem z materiałów fabrycznych białych, czerwonych, zielonych, czasem kraciastych, rzadziej w kolorze szarym. Najbardziej paradne spencery były czarne, lub brunatne, plecy z materiału podszewkowego spięte sprzączkami. Około lat 20-tych XX w. zastąpiły je kurtki znacznie dłuższe z samodzielnego wełnianego, zwykle granatowe z wykładanym kołnierzem i dużymi klapami. Najbardziej archaicznym nakryciem głowy były okrągłe czapki z brązowego sukna z denkiem z czerwonego materiału, wysokie na około 20 cm. Nakładano je w ten sposób, że denko opadając zakrywało jedno ucho. Ubiór kobiecy stanowiła koszula zdobiona biały haftem. Spódnice noszono z samodzielnego białego płótna

lnianego tkanego „w kratę” w kolorach granatowym, żółtym, brązowym lub czerwonym. W końcu XIX w. rozpowszechniły się spódnice jednobarwne i pasiaste także z materiałów fabrycznych. Były one fałdowane, wszyte w oszewkę. Spódnice tzw. „sorce” szyte były z jednego płata materiału. W XX w. zastąpiły je spódnice szyte z klinów z białego płótna, perkalu lub kretonu, zdobione ażurowym haftem. Brzeg dolny zdobiły wycięcia w „zabki”. Nieodzowną częścią stroju stanowiła zapaska „przedsobną” w pionowe paski.. Powszechnie noszono krótkie do pasa gorsety z doszytą dołem baskinką, lub rzędem „tacek”, szyte z aksamitu, wełenki, lub pluszu w kolorze ciemnym. Z przodu gorset zapinał się na guziki lub sznurowano go cienką kolorową tasiemką, tak by nie zakrywała haftu na koszuli. Zimowe okrycie, to serdaki z ciemnego materiału na ocieplanej podszewce. Jedną z najbardziej archaicznych są zapaski naramienne. Powstawały z dwóch szerokości materiału, który marszczono i wszywano w oszewkę, potem szyto z jednego kawałka materiału, w związku z czym paski na zapaskach układały się pionowo, początkowo czerwono-białe z czasem czerwone z czarnymi. W lecie kobiety wkładały „na modę krakowska” chustki z frędzlami zw. „szali nówkami” Na stopach nosiły buty skórzane tzw. „wywrotki”, czyli pantofle szyte, bez obcasów, a także trzewiki zw. „cizmami” na wysokich obcasach i dłuższą cholewką³⁰.

Szczególną wartością kulturową jest tradycyjna gwara ludowa, którą powinno się chronić poprzez uprawianie „żywego słowa” przez ludowe zespoły artystyczne. Na skutek ogólnego rozwoju cywilizacyjnego, zwłaszcza wykształcenia społeczeństwa zanika gwara w powszechnym zastosowaniu. Obecnie tylko nieliczne osoby potrafią posługiwać miejscowym dialektem. Ich opowieści należy nagrywać i przetwarzać w formy artystycznych wypowiedzi, gawędziarskich dialogów itp. Celowa umiejętność posługiwania się językiem gwarowym stanowi zdolność reliktową charakterystyczną dla naszego regionu. Wyróżnia ją w mowie potocznej tzw. „mazurzenie” czyli wymowę głosek **sz, ź, cz, dź**, jako s, z, c, dz, (np. szczeka – scęka, żur – zur, czapka – copka itp.) Występuje też zanik rezonansu samogłoskowego **ę** lub **ą** (np. będą – bedo, biorą – biero itd.). Przykład miejscowego dialektu: ...”w Kunowie na mosteczku spotkoł diabul chłopą, tak se go w eb walnou, ze mu spodła copa”...

Reasumując kwestię ochrony konserwatorskiej dotyczącej tradycji miejscowej kultury ludowej proponuje się następujące działania:

a/ W zakresie ochrony krajobrazu kulturowego zwrócić uwagę na planowanie przestrzenne wiosek aby zachowane zostały tradycyjne układy przestrzenne charakterystyczne dla konkretnej miejscowości (ulicówka, przysiółek,

³⁰ Teresa Karwicka – „Ubiory ludowe w Polsce” Wrocław 1995 r. str. 89-92

kolonia). Oznacza to unikanie zagęszczania planowanego budownictwa, określenie gabarytów i linii zabudowy budynków wznoszonych według nowoczesnych technologii i wewnętrznych funkcji.

b/ W odniesieniu do budowli likwidowanych, których wartość historyczna jest nie kwestionowana (stare domy, stodoły i zabudowania gospodarcze itp.) wprowadzić obowiązek ich zadokumentowania (lokalizacja, rzut poziomy, fotografie) przez projektantów nowych obiektów powstających na miejscu rozbieranych. Pomocną może być służba ochrony zabytków, którą powinno się informować o takich zdarzenia.

c/ Materialne pozostałości kultury ludowej (meble, sprzęty, narzędzia, ubiory, tkaniny, wycinanki, makatki, „pajaki” instrumenty muzyczne, obrazy wotywno a nawet rodzinne portrety (np. ślubne, okolicznościowe itp.) można chronić podejmując inicjatywy tworzenia przy gminnych placówkach szkolnych izb lokalnej tradycji ludowej. Decydując znaczenie mają tu lokalne stowarzyszenia działające na rzecz sołectw (Janik, Chocimów, Karczma Miłkowska itd.) Proces kolekcjonowania ma wychowawczy i edukacyjny wpływ na młodzież, której tym sposobem można uświadomić jej korzenie a także szacunek dla zabytków jako takich.

d/ Baza społecznej aktywności miejscowych grup działania, zwłaszcza Kół Gospodyń Wiejskich, Drużyn Ochotniczych Straży Pożarnych, lokalnych stowarzyszeń rozwoju wsi oraz inicjatyw szkolnych daje możliwości kontynuowania i rozwijania artystycznej działalności folklorystycznej i obrzędowej. Dobrymi tego przykładami są zespoły folklorystyczne m.in. „Kunowianie”, „Nietuliszczanki”, „Chocimowianki”, „Bukowianki” Przedsięwzięcia tego typu można podejmować nadając im sens lokalnej tradycji kulturalnej. Tym sposobem chroni się stare obyczaje, które odpowiednio rozpropagowane powodują zewnętrzne zainteresowanie przekładające się wzrost atrakcyjności Gminy pod względem turystycznym.

e/ Koła Gospodyń Wiejskich można inspirować do uprawiania tradycyjnego rękodzieła - tkactwa, pisankarstwa wielkanocnego, szopek bożonarodzeniowych, ozdobnych „pajaków”, szycie tradycyjnych strojów wykorzystywanych przy okazjach imprez folklorystycznych, gotowania potraw według starych przepisów a także krzewienia gwarowego gawędziarstwa.

f/ Szczególna rola inspiratora i koordynatora wszelkich działań na tym polu przypada Gminnemu Ośrodkowi Kultury i Miejsko – Gminnej Bibliotece Publicznej w Kunowie, które są wiodącymi placówkami kulturalnymi

Segment kultury ludowej, w jej wyżej określonym szerokim sensie, zabytkowa substancja obiektów chronionych, parki kulturowe i warunki fizjograficzne są mocną stroną Gminy Kunów. W połączeniu z ościennymi atrakcjami turystycznymi dają wystarczający produkt promocyjny wspierający gospodarczą aktywność miejscowej społeczności.

12. Główne cele związane z opieką nad zabytkami Gminy Kunów.

Wytyczne zawarte w „*Programie...*” mają za zadanie nakreślić szkielet działań pozwalających osiągnąć istotną poprawę w zakresie:

- 1/ Szeroko pojmowanego dziedzictwa kultury.
- 2/ Zachowania krajobrazu kulturowego oraz budowanie prestiżu Gminy.
- 3/ Stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych na terenie Gminy.
- 4/ Zwiększenia świadomości kulturowej społeczności lokalnej przez włączenie jej przez różne formy aktywności.
- 5/ Wspieranie inicjatyw społecznych w dążeniu do poprawy stanu zabytków (działalność społeczna i charytatywna)
- 6/ Wzbudzenia zainteresowania historią i kulturą materialną regionu zapisaną w dziełach architektury, budownictwa, lokalnej tradycji.

Wobec powyższych tez przyjmuje się, że najważniejszymi celami „*Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami w Gminie Kunów na lata 2010 -2014*” są.

- a/ Konsekwentne i zgodne z założeniami przyjętymi w powyższym planie realizowanie przez samorząd Gminy Kunów zadań dotyczących opieki nad zabytkami.
- b/ Udzielanie pomocy w pozyskiwaniu i wykorzystaniu funduszy strukturalnych Unii Europejskiej przez prywatnych właścicieli i osoby dysponujące zabytkami.
- c/ Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność obszaru Gminy dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych.
- d/ Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego poprzez zwiększenie ich dostępności.
- e/ Upowszechnianie edukacji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego (np. organizowanie przy szkołach sal historycznych)

f/ Respektowanie wartości historycznych wiejskich układów przestrzennych w planach miejscowego zagospodarowania (dobry przykład rewitalizacji śródmieścia Kunowa)

g/ Uregulowanie stanu formalno – prawnego obiektów i obszarów zabytkowych. (np. teren walcowni w Nietulisku)

h/ Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazowego oraz przyjęcie odpowiednich zasad zagospodarowania przestrzeni (np. utworzenie parku kulturowego „Bukowska Góra”)

i/ Wykreowanie wizerunku Gminy i tożsamości mieszkańców, wspieranie aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie dziedzictwa kulturowego (np. promocja szlaków turystycznych i ścieżek dydaktycznych)

j/ Skuteczne zahamowanie naturalnych procesów degradacji zabytków i wpływanie na poprawę stanu ich zachowania (np. sprawa rekonstrukcji gminnych zabytków w Dołach Biskupich zniszczonych powodzią)

k/ Wspieranie rozwoju lokalnych inicjatyw kulturotwórczych w zakresie podtrzymania miejscowych tradycji folklorystycznych.

l/ Wspieranie rozwoju agroturystyki.

13. Społeczni opiekunowie zabytków.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w rozdziale 10 (art. 102 - 107) ustanawia „*społecznego opiekuna nad zabytkami*”, którego status uprawnia do działań związanych z zachowaniem wartości zabytków, utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechnianiem wiedzy o zabytkach, a także posiada zdolność prawną do pouczenia osób naruszających przepisy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Społeczny opiekun nad zabytkami współdziała z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Starostą Powiatu Ostrowieckiego i Burmistrzem Gminy Kunów w sprawach ochrony zabytków i opiece nad tymi zabytkami. Może być nim osoba, która posiada pełną zdolność do czynności prawnych, nie była karana za przestępstwa popełnione umyślnie oraz posiada wiedzę w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami. Zadania społecznego opiekuna nad zabytkami może wykonywać również osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nie posiadająca osobowości prawnej.

Społecznego opiekuna nad zabytkami ustanawia, na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków **Starosta Powiatu Ostrowieckiego** (w odniesieniu do terytorium Powiatu Ostrowieckiego). Starosta może cofnąć uprawnienia

społecznego opiekuna nad zabytkami w trybie jego ustanowienia, lub z własnej inicjatywy jeśli opiekun przestał spełniać wymagania przewidziane cytowaną Ustawą. O cofnięciu ustanowienia Starosta powiadamia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach zaś w odniesieniu do Gminy Kunów – burmistrz Kunowa

Starosta prowadzi listę społecznych opiekunów nad zabytkami i jest uprawniony do wydawania legitymacji osobie fizycznej i prawnej.

W trybie art. 106 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do kompetencji Starosty należy także występowanie do Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z wnioskiem o przyznanie odznaki „**Za Opiekę nad Zabytkami**” na wniosek burmistrza Gminy Kunów (w odniesieniu do osób z terenu Gminy) osobom szczególnie wyróżniającym się w pełnieniu funkcji społecznego opiekuna nad zabytkami. Wnioski opiniuje Wojewódzki Konserwator Zabytków w Kielcach.

14. Instrumenty finansowania programu opieki nad zabytkami.

1. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego (RPOWŚ)

Program ma charakter regionalny, w którego ramach mieszczą się zadania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane w ramach osi priorytetowej **5**.

Oś priorytetowa 5

2. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich w okresie 2010 – 2015 (PROW)

Program ma charakter ponadregionalny, w ramach którego zadania z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego mogą być wspierane w ramach osi priorytetowej **3 i 4**.

Oś priorytetowa 3.

Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej.

Działanie 3 – odnowa i rozwój wsi.

Realizacja działania ma tworzyć warunki dla rozwoju społeczno – ekonomicznego obszarów wiejskich i aktywizacji ludności wiejskiej przez pomoc przyznawaną na realizację projektów związanych z zagospodarowaniem przestrzeni publicznej, w tym utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi.

- Projekt może być realizowany w miejscowościach gmin wiejskich albo miejsko-wiejskich z wyłączeniem miast powyżej 5.000 mieszkańców.

- Projekt objęty jest planem odnowy miejscowości, zgodnie ze strategią rozwoju gminy lub studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

- Projekt nie ma charakteru komercyjnego.

- Projekt składany przez instytucje kultury, dla których organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego, został zaakceptowany przez tą jednostkę. Pomoc ma formę zwrotu części kosztów kwalifikowanych projektu. **Maksymalna wysokość pomocy na realizację projektu w jednej miejscowości wynosi 500.000 zł w okresie realizacji programu.** Poziom pomocy wynosi maksymalnie 75 % kosztów kwalifikowanych projektu. Beneficjenci (jednostki samorządu terytorialnego i instytucje kultury) muszą mieć zapewniony wkład z krajowych środków publicznych w wysokości co najmniej 25 % kosztów kwalifikowanych projektu, pochodzących ze źródeł innych niż środki prowadzącego.

Oś priorytetowa 4 – „Leader”

Celem osi jest w pierwszej kolejności aktywizacja mieszkańców obszarów wiejskich poprzez budowę kapitału społecznego wsi, a także polepszenie zarządzania lokalnymi zasobami i ich waloryzacja. Pomocne w osiągnięciu celów osi są również projekty współpracy. „Leader” ma przyczynić się do aktywizacji społeczności wiejskiej poprzez włączenie partnerów społecznych i gospodarczych do planowania i wdrażania lokalnych inicjatyw. Lokalne podejście wpływa na lepsze zdefiniowanie problemów obszaru i określenie sposobów ich rozwiązywania. „Leader” jest oddolnym partnerskim podejściem do rozwoju obszarów wiejskich, realizowanym przez Lokalne Grupy Działania (LGD) polegającym na opracowywaniu przez lokalną społeczność wiejską – lokalnej strategii rozwoju (LSR) oraz realizacji wynikających z niej innowacyjnych projektów łączących zasoby ludzkie, naturalne, kulturowe bądź historyczne a także wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego. Tworzy się w ten sposób partnerstwo „trójsektorowe”, czyli Lokalna Grupa Działania, która wybiera projekty, a ich realizacja przyczynia się do osiągnięcia celów wspólnie opracowanych strategii.

Poziom wsparcia dla osi 3 wynosi 75 % : 25 %, a dla osi 4 80 % : 20 %.

3. Programy Operacyjny Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program operacyjny: (Priorytet 2) – „Ochrona dziedzictwa kultury ludowej”.

Obejmuje między innymi takie działania jak:

- przekaz umiejętności i tradycji w formie warsztatów, plenerów, kursów, szkoleń, szczególnie tzw. „szkół tradycji”,
- tworzenie kolekcji sztuki ludowej, zakupów dóbr służących kultywowaniu lokalnej i regionalnej tradycji,
- popularyzacja twórczości ludowej przez wspieranie wystaw, konkursów, przeglądów i festiwali,

- ochrona krajobrazu kulturowego wsi, w tym pomoc w zachowaniu architektury regionalnej, tradycji i zwyczajów,
- podejmowanie działań na rzecz podtrzymywania i popularyzacji gwar regionów etnograficznych.

Program operacyjny – „Rozwój inicjatyw lokalnych”

Celem jest wyrównywanie różnic w dostępie do kultury, pobudzanie kulturalnych inicjatyw lokalnych oraz stwarzanie na poziomie lokalnym warunków do rozwoju twórczości. Program wspiera niskobudżetowe zadania, których maksymalna wysokość wnioskowanej dotacji z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wynosi 25.000 zł. i obejmuje zakresy:

- upowszechnianie kultury poprzez realizację projektów animacyjnych, imprez i sezonowych działań artystycznych,
- edukację kulturalną poprzez warsztaty artystyczne, konkursy, plenery artystyczne, zajęcia terapeutyczne i resocjalizacyjne wykorzystujące techniki pracy kulturalnej,
- promocje twórczości poprzez wystawy, przeglądy, festiwale, koncerty, spotkania ze sztuką,
- ochronę i zachowanie dziedzictwa kulturowego, w którym znajdują się zadania z zakresu dokumentowania zabytków, wykonywanie dokumentacji konserwatorskich oraz wykonywanie zadań konserwatorskich i architektonicznych,
- zakup strojów i instrumentów muzycznych, pod warunkiem, że koszt jednego instrumentu nie może przekraczać 3.500 zł.

15. PODSUMOWANIE

„Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Kunów na lata 2010 – 2014” został przygotowany w celu zwrócenia uwagi społeczności na kulturę, tradycje i zabytki Gminy Kunów. Jednocześnie był powodem do dokonania weryfikacji i oceny substancji zabytkowej oraz przekazania propozycji poprawy ich stanu a także zwiększenia atrakcyjności regionu poprzez wskazanie możliwości promocyjnych Gminy.

Proces osiągania celów wytyczonych w „Programie...” będzie monitorowany poprzez analizę stopnia jego realizacji.

1. Przynajmniej raz w roku bieżący monitoring gminnej ewidencji zabytków uwzględniający informacje o stanie zachowania obiektów, zmianach lokalizacyjnych, zmianach stosunków własnościowych.

2. Ocenę zaawansowania prac związanych z rewitalizacją obiektów zabytkowych.

3. Ocenę aktywności kulturalnej lokalnej społeczności, w tym ocena przedsięwzięć folklorystycznych i zainteresowań tradycyjnym rękodziełem.
4. Ocenę wykorzystania i funkcjonowania szlaków turystycznych.
5. Ocenę realizacji programu edukacji i promocji zabytków.
6. Ocenę rozwoju bazy agroturystycznej.
7. Ocenę kontaktów z właścicielami obiektów w zakresie działań zmierzających do rewitalizacji obiektów zabytkowych.

Analiza ta będzie dokonywana każdorazowo przez Burmistrza Gminy Kunów po upływie 2 lat obowiązywania „programu...” oraz będzie zakończona przedłożeniem sprawozdania Radzie Gminy.

Po przyjęciu przez Radę Gminy „Programu...” w drodze uchwały, planowane będą działania bieżące:

- udostępnienie „Programu...” do publicznej wiadomości na stronie internetowej Urzędu Gminy Kunów,
- sukcesywne aktualizowanie i uzupełnianie „Programu...” uwzględniające zmieniające się uwarunkowania prawne, kulturowe i społeczne,
- realizowanie „Programu...” będzie wymagało współpracy nie tylko osób odpowiedzialnych za wdrożenie działań wynikających z celów tego dokumentu, ale także aktywizacji właścicieli, użytkowników obiektów zabytkowych, organizacji pozarządowych, grup społecznego działania, środowisk naukowych itp. Mając na uwadze dobro ogółu należy dołożyć starań, aby wytyczone cele zostały realizowane,
- prowadzenie działalności informacyjnej, popularyzatorskiej przez Gminę i podległe jej jednostki.

Ostrowiec dnia 18 sierpnia 2010 roku

Program opracował:
mgr Wojciech Kotasiak